

ชุดโครงการ
การพัฒนาระบบสวัสดิการ
สำหรับคนจนและคนก้อยโอกาสในสังคมไทย

รายงานวิจัยกรณีศึกษา
กลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระรายย่อย

วิธีการดำรงชีวิตของกลุ่มคนหาบเร่ขายผักบางแสน

จุฑาภาศ ไชยรบ

หัวหน้าโครงการ

ไชยประเสริฐ

นักวิจัยหลัก

วิทยากร เขียวกุล

ภายใต้การสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยย่อยฉบับสมบูรณ์

วิธีการดำรงชีวิตของกลุ่มหาบเร่
ชายหาดบางแสน

ผู้วิจัย

จุฑามาศ ไชยรบ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

ธันวาคม 2546

คำนำจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เห็นความสำคัญของปัญหาและแนวทางในการบรรเทาปัญหาของคนจนและคนด้อยโอกาสและการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม จึงได้สนับสนุน “โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ประกอบด้วยการวิจัยสถานการณ์ของคนจนและคนด้อยโอกาส 5 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแรงงาน กลุ่มอาชีพอิสระ กลุ่มคนนอกวัยทำงาน และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส/กลุ่มเสี่ยงและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ซึ่งได้วิเคราะห์และสังเคราะห์จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ 10,000 ราย และข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาจำนวน 110 กรณี และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายในการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

ผลงานทั้งหมดที่ได้จากชุดโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้นำเสนอเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนจน ให้เห็นภาพที่เคลื่อนไหวของสภาพความเป็นอยู่ ความด้อยโอกาส ไร้ที่พึ่ง การเชื่อมโยงให้เห็นบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างคนจนคนด้อยโอกาสกับชุมชน (มิติสังคม) ระบบการทำมาหากิน (มิติเศรษฐกิจ) และมีการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง (มิติการเมือง) การให้ภาพเชิงประวัติศาสตร์ ที่ย้อนให้เห็นว่าเดิมวิถีชีวิตของเขาเป็นอย่างไร และต่อมาเกิดอะไรขึ้นที่เป็นจุดหักเหที่ทำให้วิถีชีวิตของเขาตลอดจนบริบทของเขาเปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์ว่าผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์นั้นๆ (เช่น การสร้างเขื่อน การตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรม การตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ ฯลฯ) เกิดผลอย่างไรต่อวิถีการทำมาหากิน ความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม อำนาจต่อรอง คุณภาพชีวิตโดยรวม เพื่อชี้ให้เห็นการปรับตัวในมิติต่างๆ (เช่น การอพยพ การเปลี่ยนอาชีพ ฯลฯ) เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุดหักเหแล้ว ทำไมคนบางกลุ่มปรับตัวและหลุดพ้นจากภาวะยากจนด้อยโอกาสได้ แต่ทำไมคนบางกลุ่มก้าวไม่พ้น ปัญหาของคนจนคนด้อยโอกาสทั้ง 5 กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ จะมีแนวทางในการแก้ไขปัญหายังไง โครงการนี้ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับระบบสวัสดิการที่เหมาะสม สวัสดิการที่คนจนต้องการ กลไกที่สามารถเข้าถึงปัญหาของกลุ่มคนเป้าหมายได้ ทั้งองค์กรชุมชน ครอบครัว องค์กรรัฐ ฯลฯ ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาความยากจนของสังคมไทย

สกว. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานของชุดโครงการวิจัยนี้ จะทำให้แง่คิด มุมมองอีกด้านหนึ่งในการจัดสวัสดิการและแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจน ที่มองความเชื่อมโยงระหว่างมิติทางเศรษฐกิจกับมิติทางสังคม ซึ่งเป็นการเสริมเติมองค์ความรู้ในเรื่องความยากจนของประเทศไทย สกว. จึงหวังว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายจะสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปพิจารณาใช้ประโยชน์ในการดำเนินการ เพื่อกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาคความยากจนได้อย่างรอบคอบรอบด้านต่อไป

ปิยะวุฒิ

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวุฒิ บุญหลง)

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำของหัวหน้าโครงการ

โครงการการพัฒนากระบวนวิธีจัดการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้แบ่งรายงานออกเป็นสามระดับ ในระดับพื้นที่มีงานกรณีศึกษาต่างๆ 110 กรณี ในระดับภาพรวมของคนจนแต่ละกลุ่มมีรายงานหลัก 5 รายงาน และในระดับภาพรวมทั้งประเทศมีรายงานสรุปบทสังเคราะห์อีก 1 ฉบับ

ถ้าเปรียบรายงานฉบับสรุปสังเคราะห์ภาพรวมเหมือนป่าใหญ่ รายงานหลัก 5 รายงานก็เปรียบเสมือนส่วนของป่าหรือเขตของป่า 5 เขต ส่วนรายงานกรณีศึกษาก็เปรียบเสมือนไม้แต่ละพันธุ์หรือแต่ละต้น

งานกรณีศึกษาจึงแสดงให้เห็นภาพชีวิตจริงของคนจนในแต่ละประเภท ที่สะท้อนออกมาผ่านสายตาผ่านการสังเกตการณ์ ผ่านการมีส่วนร่วม ของนักวิจัยกรณีศึกษา

งานกรณีศึกษาปรากฏให้เห็นสีสันและความเป็นจริงของรูปธรรมของชีวิตคนจนที่มีความหลากหลายและซับซ้อน แต่ละเรื่องแต่ละกรณีเปรียบประดุจแต่ละฉากแต่ละตอนของละครชีวิต ละครชีวิตที่เขียนบทด้วยกลไกและโครงสร้างทางสังคมทุนนิยม สร้างให้คนจนเล่นบทที่น่ารังเกียจของสังคมทุนนิยม

ปราชญ์ของทุนนิยมจึงมีคำกล่าวว่า “คนจนมักจะตกเป็นเหยื่อของคนจนเสมอ” ใช่สิ! ถ้าคนจนจะมองหาเหยื่อ ก็มีแต่คนจนด้วยกันเท่านั้นที่จะเป็นเหยื่อได้ ส่วนคนรายนั้น ล้วนมีเงิน มีอำนาจ มีความสามารถ มีอาวุธและบริวาร ที่จะป้องกันตนเอง ยากที่จะตกเป็นเหยื่อของคนจน แต่ถ้าพิจารณาให้ไกลไปกว่าคำกล่าวนี้ อาตัม สมิต นักปรัชญาเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมก็กล่าวว่า คนในสังคมทุนนิยมจะรวยจะจนก็ขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงานที่เขาควบคุมได้หรือซื้อหามาได้ เพราะฉะนั้น คนจนผู้ขายแรงงานก็คือเหยื่อของระบบที่คนรายนำไปใช้สร้างความร่ำรวยให้ตนเอง ดังนั้น คนจนจึงตกเป็นเหยื่อของคนรวยมากกว่าตกเป็นเหยื่อของคนจนด้วยกัน

กรณีศึกษาต่างๆได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนกลุ่มใดที่ยากจน ด้วยสาเหตุของท่าทีต่อชีวิต สาเหตุจากการขาดปัจจัยการผลิต หรือสาเหตุจากความสัมพันธ์ที่เลื่อมล้ำ ภายใต้โครงสร้างของทุนนิยม

ในสังคมทุนนิยมที่คนชนชั้นบนกุมอำนาจรัฐอย่างเหนียวแน่น ยังไม่เคยเห็นกรณีประเทศใดที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่ในประเทศทุนนิยมที่อำนาจรัฐถูกจัดสรรปันส่วนให้คนชั้นกลางและคนชั้นล่างมีส่วนในอำนาจรัฐ ประเทศนั้นก็จะสามารถลดความเหลื่อมล้ำลงได้อย่างมีนัยสำคัญ

ปัญหาความยากจนจึงไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงเรื่องรายได้ แต่มันมีปริมนทลกว้างไกลไปถึง สิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วย ประวัติศาสตร์สังคมจากทุกประเทศยืนยันในสังขรณ์ว่า คนจนไม่เคยลดความยากจนลงได้โดยปราศจากการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กับตัวเองและต่อสู้กับกลุ่มคนและชนชั้นที่ได้เปรียบและเอารัดเอาเปรียบ

ตำนานการต่อสู้ดิ้นรนของคนจนไทยมีประวัติมายาวนาน หลายยุคหลายสมัย และเพื่ออนาคตที่ดีกว่า คนจนทั้งหลายมีแต่จะต้องต่อสู้ต่อไป เพื่อความเป็นไทและปากท้องของคนจนเอง

ในฐานะหัวหน้าโครงการ ผมขอขอบคุณนักวิจัยรุ่นใหม่ที่เป็นนักวิจัยกรณีศึกษาทุกท่าน ท่านทุกคนได้ปฏิบัติการกิจเรื่องคนจนอย่างดียิ่ง ท่านคือผู้ถือโคมฉายที่ส่องให้เห็นคนจนในหลืบในซอก ที่ก่อนหน้านี้ใครๆมักจะมองไม่เห็น ขอให้ทุกท่านจงเป็นมิตรที่ดีของคนจนและปรารถนาดีต่อคนจนตลอดไป

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
หัวหน้าโครงการ

บทคัดย่อ

ชายหาดบางแสน ถือได้ว่าเป็นชายหาดที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวคนไทยมากที่สุด จนได้ชื่อว่าเป็นชายหาดของมวลชน ความเจริญของบางแสนด้านหนึ่งได้นำความกินดีอยู่ดีมาสู่คนกลุ่มหนึ่ง แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สร้างผลกระทบกับคนอีกกลุ่มหนึ่ง คนจนที่หากินอยู่กับชายหาดบางแสนก็คือ คนหาบเร่ขายของ เช่น ขายไข่ปิ้ง ของเล่นเด็ก ของที่ระลึก ผลไม้ ส้มตำ และยำต่างๆ เป็นต้น กระบวนการก่อเกิดของกลุ่มคนจนหาบเร่ตามชายหาดบางแสนถูกจัดตั้งโดยเทศบาล มีการกำหนดระเบียบในการขายของ การเก็บค่าธรรมเนียมรายปี การจัดระเบียบการขายของ การควบคุมราคาให้เป็นธรรม การควบคุมความสะอาด รวมถึงการอบรมกลุ่มหาบเร่ ส่วนกลไกในการบังคับใช้มีระเบียบที่สำคัญก็คือ เจ้าหน้าที่เทศกิจมีอำนาจในการจับ-ปรับพ่อค้าแม่ค้าที่ฝ่าฝืน กลุ่มหาบเร่ส่วนใหญ่เป็นหญิง 85% แตกต่างจากในอดีตที่หาบเร่เกือบร้อยละร้อยจะมีแต่ผู้หญิง เนื่องจากผู้ชายจะไปทำงานให้เขาเร็ว เก้าอี้ผ้าใบ หรือห่วยยาง รวมถึงไม่ชอบเรื่องจุกจิกในการขายของ แต่ในปัจจุบันพบว่ามีส่วนผู้ชายถึง 15% เนื่องจากปัญหาการว่างงานในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังพบว่ามากกว่าร้อยละ 90 มีอายุอยู่ระหว่าง 20-60 ปี ที่เหลือมีอายุมากกว่า 60 ปีนั้น เป็นพวกคนสูงอายุที่ไม่ชอบอยู่บ้านเฉยๆ และมาขายของเบาๆ ส่วนเด็กที่มาหาบเร่ขายของนั้น ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่ไม่มีใบอนุญาตจากเทศบาลแต่จะมาช่วยพ่อแม่ขายของ

สภาพปัญหาความจน ด้านเศรษฐกิจ กลุ่มหาบเร่ขายหาดส่วนใหญ่มีลักษณะ “ไม่จน แต่ไม่รวย” คือมีรายได้กับรายจ่ายค่อนข้างสมดุล อย่างไรก็ตามก็พบว่าประมาณครึ่งหนึ่งมีหนี้สินเป็นหลักหมื่นและเป็นเงินกู้นอกระบบ ประมาณร้อยละ 71 มีอาชีพประจำอยู่แล้ว และการหาบเร่เป็นอาชีพเสริม ด้านการศึกษา ร้อยละ 83 จบการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษา ถือเป็นความจนทางการศึกษา ความจนในโอกาสทางสังคม การไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐได้ ส่วนความจนทางอำนาจ ไม่มีการรวมกลุ่มในรูปแบบของชมรมหรือสมาคม อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น นอกจากนั้น คนเหล่านี้ยังยากจนในเรื่องสิทธิของพลเมืองด้วย กล่าวคือ บางส่วนถูกเวนคืนที่ดินโดยเทศบาลจนต้องไปอาศัยเช่าที่ดิน กลายเป็นชุมชนคนจนในบางแสน นอกจากนั้นกลุ่มคนหาบเร่ยังเข้าไม่ถึงบริการของรัฐด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น การขาดการรับรู้ข้อมูลเพียงพอ เงื่อนไขในการรับบริการซับซ้อน เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึง เป็นต้น

ดังนั้นข้อเสนอแนะในทัศนะของกลุ่มหาบเร่ที่สำคัญคือ ความมั่นคงในอาชีพหาบเร่และโอกาสที่จะพัฒนาจากหาบเร่ไปสู่การเป็นเจ้าของกิจการที่ใหญ่ขึ้น เช่น เจ้าของแผงลอยล้อเลื่อน เจ้าของเตียงผ้าใบให้เช่า ส่วนความด้อยโอกาสในการศึกษาของตนเองนั้น คาดหวังว่าจะได้รับการชดเชยในรุ่นลูกหลานให้มีโอกาสได้เรียนจบในระดับปริญญา นอกจากนั้นผู้ศึกษาเห็นว่าควรเสริมในเรื่องการให้ข้อมูลและกลไกในการที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าถึงในสวัสดิการของรัฐ เช่น ธนาкарประชาชน และเงินสงเคราะห์จังหวัด รัฐควรพัฒนาระบบการสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับสวัสดิการของรัฐให้กลุ่มหาบเร่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้โดยง่าย ควรมีการจัดตั้งกลุ่มในแนวราบของพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่ เป็นความจำเป็นในระยะยาว ถึงแม้ว่าในปัจจุบันกลุ่มหาบเร่ถือว่าพึงพอใจกับระบบอุปถัมภ์ของผู้ปกครองท้องถิ่น

สารบัญ

คำนำสกว.

คำนำหัวหน้าโครงการ

บทคัดย่อ

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	2
1.3 วิธีการศึกษา	2
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4

บทที่ 2 ผลการศึกษา

2.1 ภูมิหลังของบางแสน	5
2.2 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสน	7
2.3 ชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มหาบเร่	11
2.4 ปัญหาและทางออกของการเข้าถึงสวัสดิการ	17

บทที่ 3 สรุปและเสนอแนะ

3.1 บทสรุป	22
3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	23
3.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	24

บรรณานุกรม	25
------------	----

ภาคผนวก	26
---------	----

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาวิจัย

ชายหาดบางแสนได้รับความนิยมว่าเป็นสถานที่ตากอากาศ มาตั้งแต่มีการปรับปรุงถนนระหว่างกรุงเทพฯ-ชลบุรีให้สะดวกต่อการเดินทางในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง หลังจากนั้นชายหาดบางแสนได้พัฒนาผ่านขั้นตอนจากการเป็นชายหาดของชนชั้นนำมาเป็นชายหาดของมวลชนในปัจจุบัน ข้อมูลในปี พ.ศ. 2543 พบว่ามีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวหาดบางแสนมากกว่า 1 ล้านคนต่อปี และสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนเกือบ 1,500 ล้านบาท (บริษัทมหานคร คอลเลคชั่นส์ จำกัด, 2544 : 4-11)

จากความนิยมมาเที่ยวตากอากาศของคนไทยทั่วไปทำให้ชายหาดบางแสนเติบโตกลายมาเป็นแหล่งทำมาหากินที่สำคัญของคนในท้องถิ่น ดังนั้นในท้องถิ่นซึ่งแต่เดิมประกอบอาชีพประมงเป็นหลักนอกเหนือจากการทำสวนมะพร้าว ฟาร์มกุ้ง หรือโรงน้ำปลา ได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นอาชีพที่เกี่ยวกับชายหาด ไม่ว่าจะเป็นอาชีพการให้เช่าห่วงยาง การให้เช่าเก้าอี้ผ้าใบ การขายอาหารและเครื่องดื่ม การขายโป๊ยงและส้มตำ การรับจ้างถ่ายรูป การจำหน่ายของที่ระลึก การให้เช่ารถจักรยาน หรือเรือ การขายขนมและผลไม้ต่าง ๆ

อาชีพบนชายหาดบางแสนเป็นการประกอบอาชีพที่มีทั้งการลงทุนขนาดใหญ่และขนาดย่อม การประกอบการขนาดใหญ่ ได้แก่ การประกอบการโรงแรม บ้านพักตากอากาศ และร้านอาหารทะเล ส่วนการประกอบการขนาดเล็ก ได้แก่ แผงลอยขายอาหารและเครื่องดื่ม จนถึงกรหาบเร่ขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามชายหาด

อาชีพและการประกอบการบนชายหาดบางแสนได้นำมาซึ่งความมั่งคั่งต่อผู้คนที่เกี่ยวข้องกับชายหาดบางแสนมาเป็นเวลานาน แต่ความมั่งคั่งไม่ได้กระจายอย่างเท่าเทียมกัน เนื่องจากมีความแตกต่างระหว่างผู้ประกอบการในเรื่องขนาดการลงทุนและโอกาสในการเข้าถึงความมั่งคั่ง เราจะพบว่าผู้ประกอบการขนาดใหญ่ (เช่นร้านอาหารซีฟู้ด) ได้รับความมั่งคั่งส่วนใหญ่จากความเจริญของชายหาดบางแสน แต่กลุ่มผู้ประกอบการขนาดย่อมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองต่ำกว่ากลุ่มอื่น ๆ ในบางแสนโดยเปรียบเทียบ ดังนั้นกลุ่มเหล่านี้จึงย่อมได้รับผลจากความเจริญของบางแสนน้อยกว่าผู้ประกอบการขนาดใหญ่ ในบรรดาผู้ประกอบการขนาดย่อม กลุ่มที่ถือว่ามีสถานภาพต่ำกว่ากลุ่มอื่น ได้แก่ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้ารายย่อยตามชายหาด

กลุ่มพ่อค้าแม่ค้ารายย่อยบนชายหาดบางแสนเป็นกลุ่มประกอบการของคนส่วนใหญ่ของท้องถิ่นและดำเนินชีวิตโดยการหาบเร่ขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ตั้งแต่ กุ้ง หอย ปู ปลา ส้มตำ ผลไม้ ข้าวหลาม ขนมจากของที่ระลึก เครื่องดื่ม ล็อตเตอรี่ กระดาษทิชชู ตลอดจนของขบเคี้ยว ดังนั้นในท่ามกลางความเจริญของ

ชายหาดบางแสน กลุ่มหาบเร่จึงถือได้ว่าเป็นตัวแทนของคนท้องถิ่นส่วนใหญ่ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับความมั่งคั่งที่บางแสนได้รับ

กรณีศึกษานี้จึงสนใจศึกษาถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนหาบเร่ชายหาดบางแสนว่ามีสภาพการดำรงชีวิตอย่างไร ได้รับสวัสดิการความช่วยเหลือจากราชการหรือไม่ และควรจัดการสวัสดิการแก่กลุ่มหาบเร่อย่างไร ผู้วิจัยคาดหวังว่าผลการวิจัยจะช่วยเปิดเผยให้เห็นชีวิตของคนจนและด้อยโอกาสบนชายหาดบางแสน และจะนำไปสู่การพัฒนาระบบสวัสดิการที่เหมาะสมต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงสภาพชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสน
2. เพื่อศึกษาการเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐ ของกลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการสวัสดิการแก่กลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสน

1.3 วิธีการศึกษา

การศึกษาจะใช้การศึกษาลากหลายวิธีการ เพื่อวิเคราะห์ภาพรวมของกลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสนในขณะเดียวกันจะวิเคราะห์กระบวนการที่เป็นภาพเจาะลึกด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้วิธีการศึกษาดังนี้

1. การสำรวจ

การสำรวจมุ่งศึกษาภาพรวมทั้งหมดของชีวิตกลุ่มหาบเร่บางแสน ซึ่งจะทำให้กรณีศึกษาครอบคลุมกลุ่มหาบเร่อย่างแท้จริง

จากข้อมูลของเทศบาลตำบลแสนสุขพบว่ามีกลุ่มหาบเร่ทั้งหมดบนหาดบางแสน 743 ราย ดังนั้น ในการสำรวจให้ครอบคลุมประชากรตามแนวคิดทาร์โย ยามาเน่ ควรใช้กลุ่มตัวอย่าง 258 ราย ซึ่งจะทำให้มีความคลาดเคลื่อนในการสุ่มที่รับกันได้ทั่วไป คือ 0.05 %

นอกจากนี้กลุ่มหาบเร่ประกอบด้วยพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่ประเภทต่าง ๆ ที่หลากหลาย ดังนั้น ในการสำรวจภาพรวมจึงได้กระจายแบบสำรวจ (ตามภาคผนวกที่ 1) ให้ตกในกลุ่มต่าง ๆ ตามสัดส่วนที่เหมาะสมคือ

ประเภทกลุ่มหาบเร่	จำนวน	จำนวนสำรวจ
1. อาหารทะเล	302	106
2. ส้มตำและยำ	111	39
3. ผลไม้	96	34
4. ข้าวหลาม ขนมจาก มะพร้าว ของที่ระลึก	79	28
5. ของที่ระลึก	48	17
6. อาหารทะเลแห้ง	39	14
7. เครื่องดื่ม	9	3
8. ของเบ็ดเตล็ด	50	18
รวม	734	258

2. การสัมภาษณ์เจาะลึก

การสัมภาษณ์เจาะลึกมุ่งศึกษากระบวนการดำรงชีวิตของหาบเร่บางแสนเพื่อให้ภาพระดับลึกเกี่ยวกับปัญหาความจน ความด้อยโอกาสและการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ (ดูในภาคผนวกที่ 2)

ในการสัมภาษณ์เจาะลึกจะอาศัยผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ในฐานะตัวแทนของข้อมูลที่ศึกษา การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักจะพิจารณาตามอาชีพย่อยภายในกลุ่มหาบเร่โดยผู้ศึกษาจะลงไปสำรวจเบื้องต้นเพื่อเลือกผู้ให้ข้อมูลที่เหมาะสม ขณะเดียวกันก็จะเป็นการสร้างควมไว้วางใจในการให้ข้อมูล (rapport) ด้วย

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์เจาะลึกของกรณีศึกษานี้ได้แก่

- (1) คุณจรรยา แ่งอุดร (ไก่) ในฐานะผู้ให้ข้อมูลประเภทขายอาหารทะเล
- (2) คุณสมพิศ บุญช่วย ในฐานะผู้ให้ข้อมูลประเภทขายของที่ระลึก
- (3) คุณสุรัตน์ แดงมี ในฐานะผู้ให้ข้อมูลประเภทส้มตำและยำต่าง ๆ
- (4) คุณโยธิน (ไม่ระบุนามสกุล) ในฐานะผู้ให้ข้อมูลประเภทขายอาหารทะเลแห้ง
- (5) คุณนิ่ม ปิ่นแก้ว ในฐานะผู้ให้ข้อมูลประเภทขายขนมจาก มะพร้าวเผาและข้าวหลาม
- (6) ลุงกลม โชติสุวรรณ ในฐานะผู้ให้ข้อมูลประเภทขายของเบ็ดเตล็ด
- (7) ป้าระย้า ฉลาดคำ ในฐานะผู้ให้ข้อมูลประเภทผลไม้และเครื่องดื่ม
- (8) คุณโสภณ สมนึก หัวหน้าเทคนิคเทศบาลตำบลแสนสุข
- (9) คุณสายสมร จันทร์เกลี้ยง ผู้ให้ข้อมูลทั่วไป
- (10) คุณลำอางค์ ชลิตตาภรณ์ ผู้ให้ข้อมูลทั่วไป

3. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

การสัมภาษณ์กลุ่มโดยใช้สนทนามุ่งศึกษาเกี่ยวกับสภาพการเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐในกลุ่มหาบเร่บางแสน รวมถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับทางออกของปัญหา โดยจัดให้ผู้หาบเร่เข้าร่วมสนทนา 5 คน ได้แก่

- (1) คุณขวัญชัย อักษรศรี
- (2) คุณพรรณี อักษรศรี
- (3) คุณเสาวภา เทียมทิม
- (4) คุณลำไย เขี่ยมสะอาด
- (5) คุณพะเยาว์ ทาจันทร์

ผู้ศึกษาได้เลือกกลุ่มหาบเร่ในหมู่บ้านโชคดีของเทศบาลแสนสุขเป็นกลุ่มสนทนา ซึ่งกลุ่มดังกล่าวถือได้ว่าเป็นกลุ่มระดับล่างของบางแสน เนื่องจากเป็นคนจนที่บุกรุกที่ของเทศบาลแสนสุขและได้รับการอพยพจากที่เดิมมาอยู่ที่หมู่บ้านโชคดีโดยการดำเนินการของเทศบาล

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อมุ่งตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษา จะอาศัยการพรรณนาเชิงประวัติศาสตร์ การตีความในระดับลึก และการเสริมด้วยสถิติในภาพรวม เพื่อให้ได้ภาพของกลุ่มหาบเร่บางแสนอย่างรอบด้าน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. คาดว่ากรณีศึกษาจะช่วยสะท้อนให้เห็นชีวิตของกลุ่มหาบเร่รายย่อยที่ประกอบอาชีพบนชายหาดท่องเที่ยว รวมถึงการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ
2. คาดว่ากรณีศึกษาจะเป็นประโยชน์ในการเสนอแนะแนวทางการจัดสวัสดิการสำหรับกลุ่มหาบเร่บนชายหาดต่อเทศบาลตำบลแสนสุขและรัฐบาลในลำดับต่อไป

บทที่ 2

ผลการศึกษา

ในการศึกษาวิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มหาบเร่ขายหาบบางแสนจะนำเสนอผลการวิเคราะห์เป็น 3 หัวข้อ คือ

1. ภูมิหลังของบางแสน
2. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มหาบเร่
3. ชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มหาบเร่
4. ปัญหาและทางออกของการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ

2.1 ภูมิหลังของบางแสน

หาบบางแสนเป็นขายหาบเพื่อการท่องเที่ยวของเทศบาลตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ขายหาบมีพื้นที่ครอบคลุมบ้านบางแสน บ้านหาดวอนนภา และบ้านแหลมแท่น ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองชลบุรี ประมาณ 13 กิโลเมตร

หาบบางแสนได้รับความนิยมว่าเป็นสถานที่ตากอากาศ ตั้งแต่มีการปรับปรุงถนนระหว่างกรุงเทพฯ-ชลบุรี ให้สะดวกต่อการเดินทางในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง

ในอดีตก่อนหน้าที่บางแสนจะได้รับความนิยมนั้น ขายหาบแถบขายฝั่งทะเลตะวันออก อาจมีฐานะเพียงสถานที่ตากอากาศส่วนพระองค์ กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยรัชการที่ 5 ทรงให้อำงศิลาเป็นบ้านพักตากอากาศสำหรับการฟื้นฟูสุขภาพของพระราชยาदारวาศมี ต่อมาอำงศิลาได้รับความนิยมในหมู่ฝรั่งที่เจ็บป่วยและพระบรมคานวงศ์มากขึ้น รัชกาลที่ 5 จึงดำริให้มีการก่อสร้างตึกมหาราช และตึกมหาราชินีเป็นอาคารถาวรมาจนถึงปัจจุบัน (ภารดี มหาขันธ์, 2535 : 26-32)

หลังจากนั้นรัชกาลที่ 5 ยังได้มีการขยายสถานที่ตากอากาศส่วนพระองค์ไปพื้นที่อื่นในเขตชายฝั่งทะเลตะวันออกพื้นที่ที่สำคัญก็คือ การสร้างสถานที่แปรพระราชฐานตากอากาศที่เกาะสีชัง (เพ็ญอ้าง : 33-35)

ความนิยมหาบบางแสนในฐานะสถานที่ตากอากาศเริ่มต้นมาจากการเป็นหาบของชนชั้นนำ กล่าวคือชนชั้นนำข้าราชการในยุคอำมาตยาธิปไตย นิยมมาพักผ่อนตากอากาศที่หาบบางแสน ความนิยมดังกล่าวสามารถพบหลักฐานอย่างชัดเจนหลายประการ เช่น คฤหาสน์เขาสามมุขของจอมพลป.พิบูลสงครามบ้านแหลมแท่น ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หรือบ้านเจ็ดขีดขเล ของพลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นต้น

ความเป็นชายหาดมวลชนของบางแสนเป็นผลมาจากพฤติกรรมเลียนแบบ (Demonstration Effect) ของประชาชนคนไทย จนมีเพลงลูกทุ่งที่ฮิตของ สุรพล สมบัติเจริญ เกี่ยวกับหาดบางแสนในช่วงทศวรรษ 2500

ในฐานะที่เป็นหาดมวลชน การท่องเที่ยวบางแสนได้กลายมาเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคตะวันออก เนื่องจากหาดบางแสนอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครที่เป็นเมืองหลวงของประเทศไทย ดังนั้น จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สะดวกต่อการเดินทางของคนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะตั้งแต่ปี พ.ศ.2519 เป็นต้นมา จะพบว่าสถิตินักท่องเที่ยวที่เข้ามาบางแสนได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในวันหยุดเฉลี่ยประมาณวันละ 15,068 คน

การหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยว ทำให้บางแสนต้องประสบกับปัญหาสภาพแวดล้อม เช่น ความสกปรกของน้ำทะเล ขยะล้นชายหาด ดังนั้น หาดบางแสนจึงเข้าสู่ยุคตกต่ำของการท่องเที่ยวจนกระทั่งนายสมชาย คุณปลื้ม (ก้านันเปี๊ยะ) เข้ามาบริหารเทศบาลตำบลแสนสุข ในฐานะนายกเทศมนตรี โดยเริ่มดำเนินการปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมหาดบางแสนโดยให้สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเป็นผู้ดำเนินการวิจัยและเสนอแนะมาตรการปรับปรุง (เพ็งอ้ง) การฟื้นฟูหาดบางแสนของก้านันเปี๊ยะได้รับการยอมรับจากสมาคมสันติบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย โดยได้ให้รางวัลแก่เทศบาลแสนสุข 3 ปีซ้อน

หลังจากฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม หาดบางแสนกลับมาได้รับความนิยมอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ สำนักบริหารวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ประมาณการจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวบางแสนในช่วง พ.ศ. 2539-2543 ว่ามีอัตราเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 4.16 (กองวิชาการและแผนงานเทศบาลตำบลแสนสุข, มปป. : 1-7)

ในปี พ.ศ. 2543 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พบว่ามีผู้มาเที่ยวบางแสนทั้งสิ้น 1,056,278 คน ส่วนหนึ่งเป็นนักท่องเที่ยวที่มาพักที่บางแสนโดยเฉลี่ย 1.33 และมีการใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าที่พัก ความบันเทิง การซื้อสินค้าและของที่ระลึกเป็นเงินถึง 957.54 ล้านบาท ส่วนที่เหลือเป็นนักท่องเที่ยวทัศนอารอีก 604,413 คน ซึ่งมาใช้จ่ายในบางแสนถึง 527.91 ล้านบาท รวมแล้วบางแสนมีรายได้จากการท่องเที่ยวทั้งสิ้น 1,485.45 ล้านบาท (เพ็งอ้ง)

ความมั่งคั่งที่ชายหาดบางแสนสร้างขึ้นปีละเป็นพัน ๆ ล้านบาท มีผู้ได้รับผลประโยชน์มากมายหลากหลายกลุ่ม โดยเฉพาะผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชายหาด ผู้ประกอบการบนชายหาดบางแสนสามารถแบ่งออกได้หลายระดับ ทั้งผู้ประกอบการขนาดใหญ่และผู้ประกอบการรายย่อย เมื่อพิจารณาจากเงินลงทุน

โดยภาพรวมแล้วผู้ประกอบการบนชายหาดบางแสน เทศบาลตำบลแสนสุขจะแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

- (1) กลุ่มผู้ประกอบการช่างภาพ
- (2) กลุ่มผู้ประกอบการไก่อ่าง
- (3) กลุ่มผู้ประกอบการเก้าอี้ผ้าใบ
- (4) กลุ่มผู้ประกอบการห่วงยาง
- (5) กลุ่มผู้ประกอบการแผงลอยจำหน่ายอาหาร

(6) กลุ่มผู้ประกอบการล้อเลื่อน

(7) กลุ่มผู้ประกอบการหาบเร่

กลุ่มผู้ประกอบการตั้งแต่ประเภท 3 ถึง 6 ไม่อาจถือว่าเป็นผู้ประกอบการรายย่อย เนื่องจากเป็นกิจการที่มีการลงทุนสูง ซึ่งมีคนบางกลุ่มเท่านั้นจะสามารถดำเนินการได้ เช่น การประกอบการเก้าอี้ผ้าใบนั้น จะมีการ “แข่ง” ล้อคถึง 3-4 ล้านบาท ทั้งที่ต้องมีการต่อสัญญากับเทศบาลแสนสุขทุกปี การลงทุนเช่นนี้กลุ่มพ่อค้าแม่ค้ารายย่อยไม่สามารถลงทุนได้

กลุ่มพ่อค้าแม่ค้ารายย่อยแสวงหาส่วนแบ่งความมั่งคั่งจากความเจริญของชายหาดบางแสน โดยการประกอบการหาบเร่หรือ “หาบแช่” ในกรณีที่ไม่เดินขายของ กลุ่มหาบเร่บนชายหาดในปัจจุบันมีทั้งสิ้น 734 ราย ตามข้อมูลเทศบาลแสนสุข ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการออกใบอนุญาตการหาบเร่บนชายหาดบางแสนและต่อสัญญาทุกปี เราสามารถแบ่งกลุ่มหาบเร่ออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

(1) อาหารทะเล 302 ราย คิดเป็น 42%

(2) ส้มตำและยำ 111 ราย คิดเป็น 16%

(3) ผลไม้ 96 ราย คิดเป็น 13%

(4) ข้าวหลาม ขนมจาก และมะพร้าว 71 ราย คิดเป็น 11%

(5) ของที่ระลึก 48 ราย คิดเป็น 7%

(6) อาหารทะเลแห้ง 39 ราย คิดเป็น 5%

(7) เครื่องดื่ม 9 ราย คิดเป็น 3%

(8) ของเบ็ดเตล็ด เช่น ล้อตเตอรี่ กระดาษทิชชู ขนมขบเคี้ยว 50 ราย คิดเป็น 7%

2.2 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสน

ตารางที่ 1 แสดงร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวนคน (คน)	ร้อยละ
ชาย	38	15.0
หญิง	216	85.0
รวม	254	100.0

จากตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มหาบเร่ส่วนใหญ่เป็นหญิงถึง 85% ซึ่งสัดส่วนเช่นนี้เป็นลักษณะที่แตกต่างจากอดีต คือ กลุ่มหาบเร่ทั้งหมดล้วนเป็นผู้หญิง เนื่องจากในอดีตมีการแบ่งงานกันทำตามความแตกต่างทางเพศอย่างชัดเจน ได้แก่ ผู้หญิงจะทำงานหาบเร่ ซึ่งถือเป็น “เรื่องจุกจิก” ในขณะที่ผู้ชายจะไปทำงานที่ต้องอาศัยแรงงานมาก เช่น การให้เช่าเรือ เก้าอี้ผ้าใบ ห่วงยาง

ในปัจจุบันจะพบว่า มีผู้ขายมาทำงานหาบเร่ถึง 15% เพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่บีบบังคับ ดังนั้นผู้ขาย "เดี๋ยวนี้ไม่ขาย เพราะโรงงานไม่ค่อยมี" หรือ "เศรษฐกิจไม่ดี บ้านต้องเช่า ข้าวต้องซื้อ ติดปัจจัยที่ 5" โดย "มาแทนเมีย เพราะสามารถใช้ใบอนุญาตหาบเร่ร่วมกันได้"

ตารางที่ 2 แสดงร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามอายุ

ช่วงอายุ	จำนวนคน (คน)	ร้อยละ
ต่ำกว่า 20 ปี	9	3.5
20-40 ปี	113	44.6
41-60 ปี	122	48.0
60 ปีขึ้นไป	10	3.9
รวม	254	100.0

จากตารางที่ 2 พบว่า กลุ่มหาบเร่ส่วนใหญ่ถึง 92.6 % มีอายุระหว่าง 20-60 ปี ซึ่งถือว่าอยู่ในวัยที่สะดวก คล่องแคล่วในการเดินขายของมากกว่ากลุ่มคนในวัยอื่น

ผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป ยังมาทำงานหาบเร่ 3.9 % โดยมักจะขายของเบา ๆ เช่น แคปหมู กระดาษทิชชู ข้าวเกรียบ หรือขายในลักษณะ "หาบแช่" คือ ขายอยู่กับที่ ในกรณีที่ขายของหนัก เช่น กรณี ยายระย้า ฉลาดคำ อายุ 73 ปี แล้ว แต่ยังนั่งขายปลาหมึกย่างและขนมจาก ยายระย้าให้สัมภาษณ์ว่าไม่ชอบอยู่บ้านเฉย ๆ เพราะเคยทำงานขายข้าวหลามมาก่อน ปัจจุบันขายปลาหมึกย่างและขายขนมจากเฉพาะวันเสาร์และอาทิตย์ ซึ่งทำให้มีรายได้เดือนละ 4-5 พันบาท ยายระย้าเอาเงินส่วนใหญ่ไปเล่นหวยเพราะลูก ๆ ช่วยเหลือเรื่องการกินอยู่ทั้งหมด

ส่วนกลุ่มหาบเร่ที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี มีเพียง 3.5 % ซึ่งต้องเป็นผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปีเพราะเทศบาลจะอนุญาตให้คนที่มียบัตรประชาชนแล้วเท่านั้นมาทำงานหาบเร่บนชายหาดบางแสนได้ อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงแล้วจะพบว่ามีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี มาขายของในรูปแบบต่าง ๆ เริ่มจากลูกหลานที่มาช่วยพ่อแม่หาบเร่ขายของโดยหวังว่าจะได้แบ่งเปอร์เซ็นต์มาเป็นค่าขนม เด็กนักเรียนพวกนี้จะขายของเบา ๆ ในวันเสาร์และอาทิตย์เป็นส่วนใหญ่

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเด็กนอกระบบโรงเรียนที่มาขายของเป็นอาชีพ เด็กเหล่านี้ได้รับการจัดตั้งโดยผู้ใหญ่ และเอาเด็กมาจากพื้นที่นอกตำบลแสนสุข เช่น จากอำเภอบางพระ เขาแดงอ่อน อำเภอสรีราชา หรือที่เพชรสยามในตัวเมืองชลบุรี กลุ่มเด็กเหล่านี้ถูกมองจากเจ้าหน้าที่เทศกิจของเทศบาลแสนสุขว่าสร้างปัญหาหลายอย่าง เช่น การลักขโมย การขายยาบ้า หรือการขายตัวบนชายหาด เป็นต้น

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาภาพรวมจะพบว่า จากความเข้มงวดของเทศบาลแสนสุขทำให้ไม่ค่อยพบปรากฏการณ์ของการขายยาบ้าหรือการขายตัวบนชายหาดอย่างเด่นชัด

ตารางที่ 3 แสดงร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามสถานที่ตั้งของที่พักอาศัย

ที่ตั้งของที่พักอาศัย	จำนวนคน (คน)	ร้อยละ
ไม่ตอบ	10	3.9
ในเขตเทศบาล	200	78.8
นอกเขตเทศบาล	44	17.3
รวม	254	100.0

จากตารางที่ 3 พบว่า กลุ่มหาบเร่ขายหาบบางแสนส่วนใหญ่ถึง 78.8% อยู่ในเขตเทศบาล ตำบลแสนสุข ที่เหลือพักอยู่ในเขตตำบลอ่างศิลา ตำบลเหมือง ตำบลเสม็ด และห้วยกะปิ

คนนอกท้องถิ่นที่มาหาบเร่ขายของส่วนใหญ่มาจากภาคอีสานซึ่งจะมากันเป็นกลุ่ม ๆ และขายของชนิดเดียวกัน เหมือน ๆ กัน เช่น กลุ่มขายไข่ปิ้ง ลี้อตเตอร์ หรือตะบก โดยคนเหล่านี้มักจะมาขายของในช่วงเวลาว่างจากการทำนา และมีการเช่าที่พักอาศัยรวม ๆ กันเพื่อลดค่าใช้จ่าย และส่งเงินที่ได้ไปให้ครอบครัวที่ต่างจังหวัด ซึ่งคนกลุ่มนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะมาหาเงินส่งกลับบ้านโดยตรง

คนต่างจังหวัดสามารถมีบัตรอนุญาตหาบเร่ขายหาบบางแสนได้ ถ้าเป็นผู้มีทะเบียนอยู่ในจังหวัดชลบุรี ในกรณีที่ไม่มีทะเบียนบ้านอยู่ในจังหวัดชลบุรี คนเหล่านี้บางกลุ่มก็ยังสามารถมีบัตรอนุญาตได้ถ้าขายของบนชายหาดมาก่อนที่เทศบาลแสนสุขจะเข้ามาจัดระเบียบอย่างเป็นทางการ

ตารางที่ 4 แสดงร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามสถานที่ประกอบอาชีพ

สถานที่ประกอบอาชีพ	จำนวนคน (คน)	ร้อยละ
ไม่ตอบ	2	0.8
เฉพาะขายหาบบางแสน	238	93.7
ในเขตเทศบาล	4	1.6
ทั้งในและนอกเขตเทศบาล	10	3.9
รวม	254	100.0

จากตารางที่ 4 พบว่า กลุ่มหาบเร่ 93.7% ขายของเฉพาะขายหาบบางแสนอย่างเดียว หมายความว่า เกือบทั้งหมดถือว่าขายหาบเป็นแหล่งหารายได้หลักของชีวิต

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มหาบเร่ 1.6% ไปขายของที่อื่น นอกเหนือจากขายที่ชายหาดโดยเฉพาะที่ตลาดหนองมน และอีก 3.9 % ขายของไปทั่ว

ตารางที่ 5 แสดงร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามสมาชิกครอบครัว

จำนวนสมาชิก	จำนวนคน (คน)	ร้อยละ
1-3 คน	85	33.5
4-6 คน	150	59.1
7 คนขึ้นไป	19	7.4
รวม	254	100.0

จากตารางที่ 5 พบว่า กลุ่มหาบเร่บนขายหาตเกือบทั้งหมดมีลักษณะของครอบครัวเดี่ยวคือ มีสมาชิกในครอบครัวตั้งแต่ 6 คนลงมา ถึง 82.6% โดยเฉลี่ยแล้วครอบครัวคนหาบเร่มีลูก 2 คน

อย่างไรก็ดียังมีบางครอบครัวมีลูกมากกว่า 2 คน เนื่องจากเห็นว่า “ลูกมากก็อยู่ของเค้าได้” แต่มีข้อจำกัดเพราะ “ลูกมากไปจะไม่มีคนเลี้ยง ย้ายายไม่รับเลี้ยงแล้ว” และมีค่าเล่าเรียนสำหรับครอบครัวมีลูกมากกว่า “ลูกสามารถขายของบนขายหาตเก็บเงินเรียนจุฬาได้”

ตารางที่ 6 แสดงร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามช่วงเวลาในการทำงาน

ช่วงเวลาในการทำงาน	จำนวนคน (คน)	ร้อยละ
ไม่ตอบ	7	2.77
ไม่มีเวลาแน่นอน	48	18.9
7.00-19.00 น.	180	70.86
12.00-22.00 น.	10	3.93
17.00-24.00 น.	9	3.54
รวม	254	100.0

จากตารางที่ 7 พบว่าถึงแม้เทศบาลจะไม่มีระเบียบจำกัดเวลาการขายของของกลุ่มหาบเร่บนหาตบางแสน แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว (ร้อยละ 70.9) จะทำงานตั้งแต่ 7.00 – 19.00 น. ซึ่งตั้งแต่เริ่มเตรียมการขายของและการเก็บข้าวของไม่ต่ำกว่า 2 ชั่วโมง และในกรณีวันธรรมดาอาจจะเริ่มขายตั้งแต่ 10.00 น. เป็นต้นไป เพราะวันจันทร์ถึงศุกร์นักท่องเที่ยวไม่หนาแน่นเท่ากับวันเสาร์และอาทิตย์

กลุ่มหาบเร่อีก 18.9 % ไม่มีเวลาขายของแน่นอน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นกลุ่มหาบเร่ที่มีอาชีพประจำอยู่แล้ว เช่น ทำงานโรงงาน, ลูกจ้างในหน่วยงานราชการ, ข้าราชการ กลุ่มเหล่านี้เห็นว่า “ดีกว่าอยู่เปล่า ๆ” เพราะไม่ว่าจะขายของได้มากหรือน้อยก็มีเงินเหลือ

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มหาบเร่บางกลุ่มขายของถึง 4 ทุ่มหรือเที่ยงคืน พวกนี้มัก “ออกบายเลิกลูก” เพื่อรอให้ขายของจนกว่าจะหมด

ตารางที่ 7 แสดงร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามลักษณะการทำงาน

ลักษณะการทำงาน	จำนวนคน (คน)	ร้อยละ
ทำงานทุกวัน	234	92.1
ทำแบบไม่เป็นเวลา	20	7.9
รวม	254	100.0

จากตารางที่ 7 พบว่า กลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสนเกือบทั้งหมดถึงร้อยละ 92.1 จะทำงานขายของทุกวัน ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์ มีคนทำงานวันเสาร์และอาทิตย์เพียงร้อยละ 7.9 เนื่องจากเป็นกลุ่มหาบเร่ที่มีงานประจำทำอยู่แล้ว

2.3 ชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มหาบเร่

เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะพบว่ากลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสนมีฐานะทางเศรษฐกิจแบบ "ไม่จนไม่รวย" แต่อาจถือได้ว่าเป็นคนด้อยโอกาสทางสังคม กล่าวคือ

เมื่อพิจารณาในแง่ฐานะทางเศรษฐกิจ ข้อมูลจากการสำรวจชี้ให้เห็นว่ากลุ่มหาบเร่ถึงร้อยละ 68.6 มีรายได้ส่วนตัวไม่เกิน 300 บาทต่อวัน ในขณะที่ใช้จ่ายส่วนตัววันละไม่เกิน 300 บาท คิดเป็นร้อยละ 97.8 และถ้าพิจารณาในระดับครอบครัวก็จะพบเช่นเดียวกันว่า ในขณะที่ครอบครัวถึงร้อยละ 87.7 มีรายได้รวมกันไม่เกิน 500 บาทต่อวัน แต่จะใช้จ่ายในวงเงินเดียวกันถึงร้อยละ 84

ดังนั้นเมื่อเกิดสถานการณ์วิกฤติเกี่ยวกับการใช้จ่ายในครอบครัว ได้แก่ เมื่อมีคนเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย หรือช่วงที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียนของบุตร รวมถึงการเอาเงินไปเล่นการพนันหรือแทงหวย ครอบครัวของผู้หาบเร่จึงต้องกู้ยืมมาใช้จ่ายเพิ่มเติม จนในปัจจุบันพบว่า มีครอบครัวผู้หาบเร่ถึงร้อยละ 45.4 ติดหนี้สินตั้งแต่หมื่นบาทจนถึงหลักแสนบาท

การกู้ยืมของกลุ่มหาบเร่ส่วนใหญ่กู้เงินนอกระบบโดยเสียดอกเบี้ยถึงร้อยละ 10-20 บาทต่อเดือน และผ่อนให้แก่นายทุนเงินกู้เป็นรายวัน

เมื่อพิจารณาชีวิตทางสังคม จะพบว่า กลุ่มหาบเร่ในภาพรวมมีลักษณะเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา เนื่องจากมีกลุ่มหาบเร่ถึงร้อยละ 83 จบการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาภาคบังคับ ที่เหลือจบในระดับมัธยมศึกษา และมีคนจบปริญญาตรีเพียง 1-2 คน ในกรณีของผู้จบปริญญาตรีแล้วมาหาบเร่ขายของบนชายหาดบางแสนนั้นถือเป็นข้อยกเว้นสำหรับบัณฑิตที่อยากทำงานอิสระ เนื่องจากผู้จบปริญญาตรีเหล่านี้ไม่พึงพอใจกับการทำงานในภาวะกดดันของบริษัทธุรกิจ นอกจากนี้สถานการณ์วิกฤติเศรษฐกิจปัจจุบันก็ไม่ค่อยมีการจ้างงานอีกด้วย

2.3.1 กรณีศึกษาหาบเร่ขายของเบ็ดเตล็ด

กรณีศึกษา “ลุงกลม” โชติสุวรรณ อายุ 50 ปี ในฐานะตัวแทนของกลุ่มหาบเร่ประเภทขายของเบ็ดเตล็ด ลุงกลมถึงแม้จะแขนขาทั้งสองข้างจากการถูกรถไฟฟ้าบีทีเอสเมื่ออายุ 6 ขวบ จนไม่มีโอกาสเรียนหนังสือเลย แต่ลุงกลมในวันนี้ยังสามารถขายล็อตเตอรี่และของขบเคี้ยวแก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชายหาดบางแสนได้จำนวนมาก เพราะลุงกลมใช้คำพูดที่ตรงไปตรงมากับผู้ซื้อในเวลาที่เหมาะสม ลุงกลมประกาศว่า “ผมไม่จน” เพราะอ้างว่ามีรายได้ถึงเดือนละ ประมาณสามหมื่นบาทจากการทำงานอย่างหนัก “ตั้งแต่หกโมงเช้าถึงตีสาม” แต่ลุงกลมกลับบอกผู้สัมภาษณ์ว่า “ไม่มีเงินเก็บ” เพราะต้องใช้จ่ายในครอบครัวแบบเดือนชนเดือน ลุงกลมได้บรรยายถึงค่าใช้จ่ายรายการต่าง ๆ ในแต่ละเดือน ดังนี้

(1) ค่าอาหาร	6,000 บาท
(2) ค่าใช้จ่ายของลูก ๆ	5,000 บาท
(3) ค่ามือถือ	4,000 บาท
(4) ค่าผ่อนมอเตอร์ไซด์	2,000 บาท
(5) ค่าเช่า	3,000 บาท
(6) ค่าเหล้า	4,000 บาท
(7) ค่าน้ำค่าไฟ	1,000 บาท
(8) ค่าเช่าบ้าน	2,500 บาท

ดังนั้น ลุงกลมจึงเป็นตัวแทนของกลุ่มหาบเร่ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่เรียกว่า “ไม่จน ไม่รวย” แต่ด้วยโอกาสทางสังคมจากการที่ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือเลย นอกจากนี้เรายังเรียนรู้ประสบการณ์การเป็นคนจนของลุงกลมอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ

หลังจากที่ถูกรถไฟฟ้าบีทีเอสเมื่ออายุ 6 ขวบ ช่วงที่แม่กับพ่อเลี้ยงรับจ้างโดยชอบรถไฟแล้ว พ่อเลี้ยงและแม่ได้พาลุงกลมไปขอทานที่ประเทศลาวเป็นเวลา 6 ปี รายได้จากการขอทานที่ลาวทำให้ครอบครัวลุงกลมสามารถนำเงินมาลงทุนทำรถสามล้อที่ขอนแก่น และกิจการได้ขยายจนมีรถสามล้อถึง 50 คัน แต่เงินลงทุนก็ต้องหมดไปจากการชอบเล่นแทงม้าของพ่อเลี้ยง

สภาพเช่นนี้ทำให้ลุงกลมทนไม่ไหว ดังนั้น จึงได้หนีครอบครัวมาอยู่ที่กรุงเทพฯ เมื่ออายุ 17 ปี ในกรุงเทพฯ ลุงกลมตะเวนขอทานและปักหลักอยู่ที่ประตูน้ำ โดยพักอาศัยอยู่ในสลัมเป็นเวลาถึง 20 ปี

หลังจากที่ถูกโดนจับและรบกวนจากเจ้าหน้าที่สถานสงเคราะห์อย่างหนัก ลุงกลมจึงได้ย้ายมาขอทานที่พญาเป็นเวลากว่า 9 ปี แต่ก็ยังโดนจับอยู่เสมอจนต้องตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเลือกระหว่างการอยู่ในสถานสงเคราะห์กับการอยู่ภายนอกตามปกติ เนื่องจากสภาพการอยู่ในสถานสงเคราะห์ เช่น สถานสงเคราะห์ธัญบุรี เป็นสภาพที่ลุงกลมรับไม่ได้ เช่น

“น้ำเย็นไม่ได้กิน”

“ของหวานมีแต่ถั่วเขียวต้มน้ำตาล”

“อาหารมีแต่กระดูกไก่”

“นายเข้าไปตรวจ ต้องตอบว่าดีหมด”

"ที่อยู่สกปรกมาก เนื้อตัวมีแต่ตุ่ม และผื่นคัน"

"ไม่มีคนมารับออกไป ก็ต้องอยู่ตลอดชีวิต แย่ยิ่งกว่าติดคุกอีก"

ดังนั้นลูกกลมเลือกที่จะเลิกขอทานและมาขายของที่ขายหาบบางแสนมากกว่าจะเสี่ยงกับการถูกจับส่งเข้าไปอยู่ในสถานสงเคราะห์ ถึงแม้ว่า "ขอทานดีกว่าขายล็อตเตอรี่ บางวันได้วันละ สองพัน แต่ขายของได้แค่ไม่กี่ร้อย"

ในปัจจุบันชีวิตของลูกกลมได้ขายล็อตเตอรี่ และของขบเคี้ยวที่หาบบางแสนด้วยการมีใบอนุญาตอย่างถูกต้องจากเทศบาลแสนสุข ถึงแม้ลูกกลมมีทะเบียนบ้านอยู่ที่จังหวัดร้อยเอ็ด

2.3.2 กรณีหาบเร่ขายอาหารทะเล

คุณจรรยา แนนอุดร หรือ "พี่ไก่" ผู้ขายออกสามศอกที่หันมาขายปูต้ม เป็นกรณีศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้ของผู้ด้อยโอกาสที่หาบเร่หรือ "หาบแช่" บนหาดบางแสน

พี่ไก่ ได้เรียนหนังสือแค่ ป. 4 เนื่องจากต้องเลี้ยงดูและส่งเสียน้องเรียนถึง 5 คน การทำงานครั้งแรกเริ่มต้นจากการเป็นลูกจ้างขายของชำในตลาด ต่อจากนั้นก็ได้รับการชักชวนจากคนรู้จักให้ไปร่วมเป็นหุ้นส่วนโดยใช้แรงกายเป็นทุน วังรตเมลิโดยมีลูกชายเจ้าของรถที่ชวนพี่ไก่เป็นคนขับและพี่ไก่เป็นกระเปารถ คอยเก็บเงินผู้โดยสาร ซึ่งเป็นงานที่เหน็ดเหนื่อยมากแต่ด้วยคาดหวังว่าจะได้รถเป็นของตัวเอง ดังคำสัมภาษณ์ของพี่ไก่ว่า

"วังรตได้วันละร้อย เหนื่อยมา แต่ยอมรับได้เพราะเค้าให้ความหวังเรื่องรถ"

หลังจากที่พี่ไก่ทำอยู่ 4 ปี ก็รู้สึกว่ามีอะไรดีขึ้น และความหวังที่จะเป็นเจ้าของรถเมลิก็เลือนลาง เนื่องจากการวังรตเมลิไม่ก้าวหน้าอย่างที่คิด พี่ไก่หาเงินได้เท่าไรก็เป็นของเจ้าของรถหมด พี่ไก่ไม่เคยได้รับผลตอบแทนอย่างผู้ชักชวนได้ตกลงกันไว้ เมื่อความหวังต้องสลาย พี่ไก่รู้สึกว่าถูกหลอกเรื่องจะได้รถเป็นของตัวเอง ดังนั้นจึงสัญญากับตัวเองว่าจะไม่ทำงานเรื่องรถทั้ง ๆ ที่ "รักรถมากเลย เกิดมาก็คิดแต่รถ"

ความผิดหวังได้พาพี่ไก่มาอยู่บางแสนเสมือนวนิพกพเนจร คือ ใช้ขายหาบเป็นที่พักและ "เอาเสื้อผ้าใส่ถุงพลาสติก จ้างเค้าชักตอนเช้า" ตอนแรก ๆ เมื่อเริ่มมาประกอบอาชีพหาบเร่ขายของนั้น ต้องผินกับความรู้สึกว่า เป็นผู้ขายออกสามศอกไม่น่าจะมาหาบเร่ขายของ จนกระทั่งมีคนดูถูกว่าทำไม่ได้ พี่ไก่จึงเกิดแรงฮึดเดินขายของจนกลายเป็นความเคยชิน

หลังจากที่เดินขายของเป็น "หาบเร่" โดยไม่มีใบอนุญาตจากเทศบาลแสนสุขเป็นเวลา 4-5 ปี เนื่องจากเทศบาลอ้างว่ามีคนหาบเร่มากเกินไป ต่อมา เมื่อพี่ไก่พบกับพี่วรากร อันช่วย แม่ค้าหาบเร่ผู้ร่วมอาชีพเดียวกันและกลายมาเป็นภรรยาในปัจจุบัน พี่ไก่จึงได้มีโอกาสใช้บัตรอนุญาตหาบเร่ขายอาหารทะเลของภรรยามาเป็นเกราะป้องกันอาชีพหาบเร่ของตัวเอง

ชีวิตพี่ไก่เป็นอยู่ดังเช่นปัจจุบันเมื่อได้รับการเชื้อเพื่อพื้นที่ขายของจาก "พี่ฝน" เจ้าของล็อตเตียงผ้าใบ ดังนั้นพี่ไก่จึงกลายมาเป็น "หาบแช่" ขายปูม้าต้ม โดยไม่ต้องเดินหาบเร่อีกต่อไป

ดังนั้นในปัจจุบันชีวิตของพี่ไ้จึงอยู่ในขั้นเริ่มต้น รายได้จากการขายปม้ดำต้ม ต้องกันไว้เป็นทุนในการซื้อวัตถุดิบ (ปฐด) เพื่อขายในวันต่อไป ที่เหลือเพียงเล็กน้อยก็จะใช้เป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัวและซื้อของใช้ประจำบ้านที่ละชิ้น

2.3.3 กรณีหาบเร่ขายของที่ระลึก

กรณีศึกษาของคุณสมพิศ บุญช่วย ชี้ให้เห็นถึงความพยายามที่จะแก้ปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาของตนเองโดยมุ่งไปสู่คนรุ่นลูก

คุณสมพิศ อายุ 28 ปี จบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 3 มีภูมิลำเนาเป็นคนพานทองย้ายมาอยู่ที่บางแสน เพราะมีแฟนเป็นคนบางแสนจึงย้ายมาใช้ชีวิตที่นี่ ก่อนทำอาชีพนี้ก็ค้าขายอยู่ที่แหลมทองศรีราชามีลูก 2 คนมีความต้องการที่จะเรียนต่อ แต่ตอนนั้นทางบ้านมีฐานะยากจนจึงไม่สามารถที่จะเรียนต่อได้ และไม่มีโอกาสที่เรียนต้องทำงานหาเงินพอเริ่มหาเงินได้ก็ลงสมัครเรียนที่การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) แต่ไม่ค่อยมีเวลาเพราะต้องทำงานหาเงิน และเมื่อเริ่มมีครอบครัวก็ต้องหาเงินมาเลี้ยงลูกและครอบครัว จึงเห็นว่าควรส่งเสริมลูกให้ได้เรียนหนังสือดีกว่าที่ตัวเองจะกลับมาเรียน

ครอบครัวของคุณสมพิศเป็นคู่สามีภรรยาที่ทำงานหาเงินเลี้ยงครอบครัวโดยการขายของชำร่วยตามชายหาด ทั้งคู่ไม่ได้มีอาชีพเสริมอะไรจึงถือว่ามีอาชีพขายของนี้เป็นหลัก ไม่ได้มีความต้องการที่จะให้หน่วยงานไหนมาช่วยเหลือทางด้านการศึกษากับตนเอง นอกจากนี้ยังอยากให้ทางราชการเข้ามาช่วยเหลือเรื่องโอกาสทางการศึกษาของบุตรมากกว่า เพราะไม่แน่ใจว่าจะมีความสามารถเข้าเรียนต่อที่ไหนได้บ้าง คุณสมพิศคิดว่าตัวเองไม่มีเส้นสายอะไรหรือคนใหญ่คนโตที่จะพอช่วยฝากลูกเข้าเรียนได้ ส่วนเรื่องที่ทางราชการจะเข้ามาช่วยเหลือคนหาบเร่ในทางการศึกษา คงจะไม่มีอะไรที่ต้องขอความช่วยเหลือทางด้านนี้ เพราะคนส่วนใหญ่สนใจแต่เรื่องการค้าขายอาชีพเลี้ยงปากท้องมากกว่าที่จะสนใจเรื่องการเรียน ถ้าเป็นการเรียนคงสนใจที่จะส่งเสียบุตรมากกว่า ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

"ถ้าอยากจะให้ราชการช่วยเหลือเรื่องการศึกษาจริง ๆ ก็คงจะให้ช่วยเรื่องของลูกมากกว่า อย่างเราจะไปมีเส้นสายอะไรหรือคนใหญ่คนโตที่จะฝากลูกเข้าเรียนที่ดี ๆ ได้เหมือนคนอื่นเขา"

คุณสมพิศให้สัมภาษณ์ว่า ในช่วงแรกที่ทำอาชีพนี้มาก็ไม่ประสบปัญหาอะไร แต่เดี๋ยวนี้ก็เริ่มรู้สึกว่าการค้าขายได้น้อยเนื่องจากมีแม่ค้าจำนวนมาก รวมทั้งทางเทศบาลก็เข้มงวดเรื่องกฎระเบียบต่าง ๆ ทำให้ค้าขายได้น้อย รวมทั้งมีแม่ค้าเถื่อนที่ไม่ได้ทำบัตรเข้ามาแย่งค้าขาย

อย่างไรก็ดี คุณสมพิศ ยายามีรายได้มากกว่านี้เพราะต้องส่งเสียลูกเรียน เพราะตอนนี้เป็นหนี้อยู่ประมาณ 7,000 บาท การเป็นหนี้เกิดจากเวลารับของมาขายก็ใช้เครดิตรับของมาก่อนถ้าขายไม่ได้ทำอะไรก็ต้องเป็นหนี้เขาไปก่อน อีกอย่างก็ยังเล่นหวยใต้ดินเพราะคิดว่าอยากรวยทางลัดและได้เงินเป็นก้อนบ้าง รายได้ที่ขายได้ในแต่ละวันก็ประมาณ 300-400 บาท ถ้าเป็นช่วงเทศกาลหรือวันเสาร์-อาทิตย์ที่คนเที่ยวเยอะก็ขายได้มากหน่อยบางทีก็น้อยกว่านี้ ส่วนรายจ่ายก็ใช้ประมาณ 100-200 บาทต่อวัน ส่วนใหญ่จะเป็นค่ากิน ค่าของทั่วไป ค่าขนมลูก ๆ สรุปแล้วก็พอมีพอใช้ และถ้าดูรายได้รายจ่ายแล้วเหมือนมีเงินเก็บบ้าง แต่ในความเป็นจริงไม่มี

เงินเหลือเพราะต้องใช้จ่ายเงินก้อนในกรณีจำเป็น เช่น ค่าเทอมของลูกมากจนจำเป็นต้องกู้ยืมเขามา ส่วนใหญ่จะเป็นการยืมคนรู้จักหรือจากญาติจึงไม่เสียค่าดอกเบี้ย

2.3.4 กรณีศึกษาหาบเร่ประเภทยาต่าง ๆ

พี่สุรัตน์ แกมมี อายุ 49 ปี เรียนได้แค่ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทั้ง ๆ ที่มีความต้องการที่จะเรียนต่อ แต่ที่บ้านมีฐานะยากจนไม่มีเงินส่งเสียเลยไม่ได้เรียน อย่างไรก็ตามหลังจากพี่สุรัตน์ก็ได้มีโอกาสเรียนเสริมวิชาชีพต่าง ๆ เช่น เย็บเสื้อผ้า ทำดอกไม้ แต่ก็ต้องมาทำอาชีพค้าขายยาที่ริมทางเพราะเป็นอาชีพที่พอทำได้ปัจจุบันจากการที่ครอบครัวทำอยู่ก่อนแล้ว และไม่ค่อยมีเงินทุนในการทำวิชาชีพที่เรียนมา ดังคำสัมภาษณ์ของพี่สุรัตน์ว่า

"อยากเรียนเหมือนกันแต่บ้านยากจนต้องออกมาทำงานช่วยทางบ้าน พอเก็บเงินได้ก็ไปเรียนวิชาชีพเสริม แต่ก็ไม่ได้ทำอาชีพอื่นเพราะใช้เงินทุน และอาชีพค้าขายที่หนานี้ทางบ้านก็ทำมาอยู่แล้วไม่ต้องลงทุนพอทำ ๆ ไปแล้วก็เลยไม่อยากเปลี่ยนอาชีพ"

เมื่อถามถึงการเรียนต่อในภาคการศึกษานอกโรงเรียน พี่สุรัตน์เห็นว่า "ไม่รู้ว่าจะไปขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานใด เพราะตอนนั้นก็ยังไม่ค่อยรู้จักช่องทางสักเท่าไรเลย ต้องหันมาสนใจหาเงินเลี้ยงครอบครัวมากกว่า และไม่รู้ว่าทางราชการจะเข้ามาช่วยเหลือแม้ค้าริมทางในเรื่องการเรียนได้อย่างไร

ชีวิตทางเศรษฐกิจในสายตาของพี่สุรัตน์ จะมีก็แต่รายได้ที่ไม่มั่นคงและบางวันก็ได้น้อย รายได้ที่ทำได้ต่อวันก็ประมาณ 300-400 บาท บางวันก็ไม่ถึงอย่างวันที่ไปสัมภาษณ์ก็ยังไม่ถึงสามร้อยเลย ส่วนรายจ่ายก็ต้องเลี้ยงดูลูกและเลี้ยงแม่อีกคนด้วย ประมาณวันละ 200 บาท บางทีก็เป็นการซื้อของไปกินไปฝาก ดังนั้นจึงอยากค้าขายได้เงินมากกว่านี้ สถานการณ์ยังดีที่สามียังพอมีรายได้ช่วยบ้าง แต่ถ้าบางวันสามีไม่มีงานทำก็ไม่มีเงินช่วยเหลือ

พี่สุรัตน์เล่นหวยบ้างแต่ไม่มากนักเพราะอยากรวยเหมือนกัน และครอบครัวพอมีรายได้เหลือเก็บเล็กน้อย แต่บางครั้งก็ต้องจ่ายออกไปเป็นเงินก้อนไม่ว่าจะเป็นค่าเล่าเรียนของลูก ซื้อของใช้ต่าง ๆ เข้าบ้านเช่น ทีวี รถมอเตอร์ไซด์ ในกรณีนี้ก็ต้องไปยืมเขา ดังนั้นในปัจจุบันก็มีหนี้สินบ้างบอกว่าถ้าวันไหนเงินไม่พอก็ไปกู้ยืมเขา เพราะ "ร้อยละยี่สิบเยอะเยาะไป กลัวอะไร"

การกู้เงินนอกระบบส่วนใหญ่ที่ไปกู้ก็จะเป็นเรื่องเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่มีเงินก้อนไปรักษา และค่าส่งเสียลูกเรียน แต่ตอนนี้ก็ดีขึ้นบ้างเพราะมี 30 บาทรักษาทุกโรค ในเรื่องอาชีพก็ไม่รู้ว่าจะให้ทางราชการช่วยเหลืออย่างไร เท่าที่ทำมาค้าขายอยู่ทุกวันนี้ก็ไม่มียอะไรมากเป็นเพียงแม่ค้าคนหนึ่งเท่านั้น

2.3.5 กรณีศึกษาหาบเร่ขายอาหารทะเลแห้ง

คุณโยธิน อายุ 22 ปี จบการศึกษาระดับ ปวส. สาขาวิชา ช่างยนต์จาก วิทยาลัยเทคนิคชลบุรี ภายหลังจากจบการศึกษาแล้วไม่มีโอกาสได้ศึกษาต่อเพราะต้องช่วยครอบครัวทำงานเพราะสมาชิกในครอบครัวของคุณโยธินมีทั้งหมด 8 คน คุณโยธินสมรสเมื่อปี พ.ศ.2540 และมีบุตรแล้ว 1 คน

อาชีพหาบเร่ขายสินค้าประเภทอาหารทะเลแห้ง ของคุณโยธินเริ่มมาเป็นเวลา 2 ปีแล้วหลังจากที่เคยทำงานเป็นพนักงานบริษัท มิตรบุษย์ จำกัด เป็นเวลา 2 ปี ซึ่งสาเหตุที่เปลี่ยนอาชีพจากพนักงานบริษัท มาค้าขาย เนื่องจากการขาดของนายโยธินหาบเร่ขายของมานานแล้วแต่สุขภาพไม่ค่อยดีจนไม่สามารถออกมาหาเร่ค้าขายได้อีก ประกอบกับรายได้จากการค้าขายมากกว่าเป็นพนักงานบริษัท

รายได้จากการขายอาหารทะเลแห้งโดยยังไม่หักต้นทุนราคาสินค้าจะได้ประมาณวันละ 800-2,000 บาท ขึ้นอยู่กับจำนวนนักท่องเที่ยวมากเป็นช่วงวันหยุดก็จะขายได้มากกว่าวันธรรมดา แสดงให้เห็นถึงความไม่แน่นอนของรายได้โดยนายโยธินได้กล่าวว่า “ค้าขายมันไม่แน่นอน วันไหนมีคนมาเที่ยวมากก็ได้มาก วันไหนมีคนมาเที่ยวน้อยก็ได้น้อย”

แต่ถึงแม้ว่ารายได้จากการขายอาหารทะเลแห้งจะมากแต่รายจ่ายก็มากเหมือนกันเพราะต้องเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด กล่าวคือ รายจ่ายต่อวันไม่รวมค่าต้นทุนสินค้าคิดแล้วประมาณ 500 บาทต่อวัน ส่วนรายจ่ายส่วนใหญ่เป็นค่าอาหารสำหรับสมาชิกในครอบครัว ค่าใช้จ่ายส่วนตัวเช่น ซื้อเครื่องใช้ในบ้าน ค่าน้ำมันรถ ค่าน้ำ ค่าไฟ ดังนั้นครอบครัวคุณโยธินจึงพอมีเงินเก็บบ้างสำหรับใช้ในยามจำเป็น

เมื่อถามถึงกระบวนการในการขายของหาบเร่ คุณโยธินตอบว่าจะใช้วิธีเอาของมาขายก่อน หลังจากขายได้เมื่อขายได้เงินแล้วจึงหักเงินต้นทุนส่งคืนให้กับผู้ค้าส่ง เหตุที่ต้องใช้วิธีนี้คุณโยธินกล่าวว่า “ต้นทุนมันสูงมากแต่ละอย่าง ก็โลเป็นร้อยทั้งนั้นซื้อทีละเป็นหมื่นจะเอาทุนมาจากไหน”

2.3.6 กรณีศึกษาหาบเร่ขายขนมจาก มะพร้าวเผา และข้าวหลาม

พี่ปิ่น ปิ่นแก้ว อายุ 42 ปี จบการศึกษาเพียงชั้นประถมปีที่ 3 การที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาต่อเนื่องจากฐานะทางบ้านยากจน ผู้ปกครองไม่สามารถส่งให้เรียนได้อีกทั้งต้องช่วยพ่อแม่ทำงานและเลี้ยงน้อง ซึ่งมีมากถึง 10 คน แต่พี่ปิ่นก็เป็นคนรักการศึกษาถึงแม้ตนเองจะไม่มีโอกาสได้ศึกษาต่อแต่ก็ส่งเสียบุตรสาวให้เรียนจนจบ ม.6 และขณะนี้ลูกสาวของพี่ปิ่นกำลังสอบคัดเลือกเพื่อศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

พี่ปิ่นนั้นภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ภายหลังจากแต่งงานกับสามีซึ่งเป็นคนชลบุรีจึงได้ย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่ ต.ตาลล้อม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 จนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 20 ปีแล้ว เริ่มแรกเข้ามาประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ต่อมาภายหลังจึงได้เปลี่ยนมารับจ้างทำตุ๋นกุ้ง (ตุ๋นกุ้งที่พร้อมจะนำไปเลี้ยงในบ่อใส่ถุงเพื่อขายให้กับผู้เลี้ยงกุ้ง) ร่วมกับสามี แม้ว่าพี่ปิ่นและสามีจะช่วยกันทำงานแต่รายได้ก็ไม่พอเลี้ยงชีพอีกทั้งต้องส่งเสียบุตรสาวที่กำลังศึกษาอยู่ด้วยจึงทำให้นางปิ่นต้องหาอาชีพเพิ่ม ดังนั้นจึงมารับจ้างขายขนมจาก

สาเหตุที่ต้องมารับจ้างขายขนมจากนางปิ่นได้บอกว่า “เราไม่มีที่เป็นของตัวเอง แล้วก็ได้เป็นคนพื้นที่ไม่มีบัตร ถ้าอยากขายก็ต้องรับจ้างเขาขายแล้วแบ่งเปอร์เซ็นต์เอา” หลังจากพี่ปิ่นได้รับจ้างขายขนมจากแล้วกลับปรากฏว่ารายได้ดีกว่าการรับจ้างทำตุ๋นกุ้งเสียอีก ดังนั้นพี่ปิ่นจึงหันมายึดการขายขนมจากเป็นอาชีพหลักแล้วรับจ้างทำตุ๋นกุ้งเป็นอาชีพเสริม ปัจจุบันรายได้เฉลี่ยของครอบครัวประมาณวันละ 200 - 400 บาท ส่วนรายจ่ายนั้นก็พอ ๆ กัน รายจ่ายส่วนใหญ่ใช้เป็นค่าอาหารของสมาชิกในครอบครัว ค่าเล่าเรียนบุตร ค่าเครื่องใช้ในบ้าน พี่ปิ่นจึงไม่ค่อยเหลือเก็บเท่าไรนัก ดังนั้นการกู้ยืมจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ในการ

กู้เงินที่ปิ่นกล่าวว่า "ก็ยืมคนรู้จักกันที่เขาสนิทกับเรามาก ๆ ถ้าไม่ได้ก็ต้องกู้ ถ้ากู้ก็เสียดอกเบี้ยละยี่สิบ เขาจะมาเป็นรายวัน อย่างถ้าเรากู้มา 3,000 บาท เขาก็จะมาเก็บเราวันละ 120 บาท 30 วัน"

2.4 ปัญหาและทางออกของการเข้าถึงสวัสดิการ

เมื่อพิจารณาประเด็นสวัสดิการของรัฐกับกลุ่มหาบเร่ของชายหาดบางแสนสามารถสรุปภาพรวมได้ว่า ปัญหาหลักอยู่ที่กลุ่มหาบเร่ส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐ ความคิดเห็นของกลุ่มหาบเร่ที่มีต่อระบบสวัสดิการของรัฐในด้านต่าง ๆ สามารถแสดงออกมากจากคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

ในกรณีโครงการ 30 บาท หรือนโยบายประกันสุขภาพถ้วนหน้าของรัฐบาลนายทักษิณ ชินวัตร กลุ่มหาบเร่ส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงบริการได้ อย่างไรก็ตามก็ยังมีกลุ่มหาบเร่บางส่วนต้องประสบปัญหาการให้บริการของสถานพยาบาล ปัญหาไม่มีทะเบียนบ้านอยู่ในเขตจังหวัดชลบุรี จึงไม่สามารถทำบัตรรักษาพยาบาลได้ กล่าวโดยสรุปแล้ว กลุ่มหาบเร่ส่วนใหญ่ติดปัญหาย่างยากนี้โดยการไปใช้บริการของคลินิกหรือโรงพยาบาลเอกชนแทน ตัวอย่างเช่น

พี่ไก่ หาบเร่ขายอาหารทะเล ไม่ได้ทำบัตรรักษาพยาบาลของโครงการ 30 บาท เพราะกลัวปัญหาคุณภาพในการให้บริการ ไม่ว่าจะเป็นคุณภาพของยาที่รักษาหรือพฤติกรรมการให้บริการของบุคลากรด้านสาธารณสุข

หรือลุงกลม ขายลือตเตอร์ และขนมขบเคี้ยว ไม่มีโอกาสทำบัตรรักษาพยาบาลของโครงการ 30 บาท เพราะทะเบียนบ้านอยู่ที่จังหวัดร้อยเอ็ด และบัตรประชาชนสงเคราะห์คนพิการที่เคยใช้เป็นสวัสดิการ ก็ไม่สามารถใช้ได้ เพราะทางโรงพยาบาลของรัฐอ้างว่าบัตรประชาชนสงเคราะห์เลิกใช้แล้ว

ผลกระทบในเชิงบวกของโครงการ 30 บาทจะพบได้จากกรณีของป้าสุรัตน์ ซึ่งขายพวกยำ เห็นว่าโครงการ 30 บาท สร้างโอกาสให้แก่ครอบครัว เนื่องจากในอดีตเมื่อครอบครัวป้าสุรัตน์ป่วยมักจะประสบปัญหาไม่มีเงินก้อนไปรักษา ดังนั้นจึงต้องไปกู้เงินนอกระบบในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อเดือน

กรณีของกลุ่มหาบเร่ในหมู่บ้านโชคดี ซึ่งได้รับการจัดตั้งโดยตรงจากเทศบาล มีทัศนคติที่ดีต่อโครงการ 30 บาท เมื่อคนในหมู่บ้าน (คุณอ้อย กุสว้าง) ไปคลอดลูกโดยใช้บัตรทอง 30 บาท และมีประสบการณ์ในการรับบริการที่ดีจากสถานพยาบาลและได้รับยาที่ถือว่ามีความปลอดภัย

กรณีธนาคารประชาชน ซึ่งเป็นโอกาสในการใช้สินเชื่อของผู้ประกอบการรายย่อยในเมือง โดยการค้าเนินงานของธนาคารออมสินนั้น พบว่า กลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสนไม่สามารถเข้าถึงบริการได้เลย เนื่องจากการขาดข้อมูลของโครงการและ/หรือการขาดหลักประกันในการกู้เงิน

สำหรับพี่ไก่ซึ่งต้องการเงินทุนเล็กน้อยในการซื้อสุตมาต้มขายในแต่ละวัน ให้สัมภาษณ์ว่าไม่รู้เรื่องธนาคารประชาชนในขณะที่ลุงกลม ต้องการเงินกู้ประมาณสองหมื่นบาทเพื่อลงทุนซื้อลือตเตอร์ จำนวน 2 เล่ม รู้เรื่องธนาคารประชาชนจากข่าวโทรทัศน์แต่ก็ไม่สามารถได้กู้เงินได้เพราะเห็นว่าไม่มีคนมาช่วยค้ำประกันเงินกู้

นอกจากเงื่อนไขคนค้าประกันแล้ว กลุ่มหาบเร่ยังมีปัญหาอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงธนาคารประชาชนได้ เช่น

"ต้องฝากเงิน 3,000 บาท แต่ไม่มีเงิน"

"ต้องใช้เวลาค้ำหลายเดือนกว่าจะได้"

"กู้แล้วไม่รู้ว่าจะไหวหรือเปล่า"

ส่วนเงินกู้ของสงเคราะห์จังหวัดซึ่งดำเนินการสินเชื่อผู้ประกอบการรายย่อยมานาน ก่อนการประกาศใช้นโยบายประชานิยม (Populist Policy) ของนายกทักษิณ ชินวัตร โดยให้สินเชื่อคนละ 15,000 บาท แต่ต้องมีข้าราชการระดับซี 6 ค้ำประกัน เมื่อถามเงินกู้นี้กลุ่มหาบเร่มีทั้งคนรู้เรื่องและคนไม่รู้เรื่อง

กลุ่มหาบเร่ที่รู้เรื่องเงินกู้ของสงเคราะห์จังหวัด รู้จากเพื่อนที่เคยไปติดต่อกู้เงิน แต่กลุ่มนี้ก็มีความคิดเหมือนกับกลุ่มที่ไม่รู้เรื่องว่า

"จะหาคนค้ำประกันไม่ได้"

"ไม่รู้จะส่งไหวหรือเปล่า"

"ดูเหมือนเลื่อนลอย"

กล่าวโดยสรุป เรื่องการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐจะพบว่ากลุ่มหาบเร่ส่วนใหญ่ไม่สามารถใช้บริการดังกล่าวได้ ยกเว้นกลุ่มหาบเร่ในหมู่บ้านโชคดีที่มีสวัสดิการบางอย่างโดยการจัดตั้งของเทศบาลแสนสุข เช่น กลุ่มฌาปนกิจที่ครอบครัวแต่ละครอบครัวจะต้องจ่าย 20 บาท เมื่อคนใดคนหนึ่งในกลุ่มเสียชีวิต โดยญาติผู้เสียชีวิตจะได้เงินประมาณ 2,000-3,000 บาท

อย่างไรก็ดี ปัญหาการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐในสายตาของกลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสนนั้น ดูเหมือนจะไม่ใช่ว่าสิ่งที่มีความสำคัญลำดับแรก แต่กลุ่มหาบเร่ยังคงมีความหวังในอนาคตต้องการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนี้

"อยากขายแบบล้อเลื่อน"

"ต้องการมีที่ดิน เพราะที่ปัจจุบัน (หมู่บ้านโชคดี) ไม่ใช่ของเราแน่นอน ไม่รู้เค้าจะให้ยาวนานแค่ไหน"

"อยากให้ลูกเรียนหนังสือสูง ๆ เด็ก ๆ เติบโตก็เรียนได้แค่ ป.6 ทำอาชีพอย่างเราลำบาก 5 ปี 10 ปี ข้างหน้าไม่รู้จะขายได้หรือเปล่า ลูกจะได้มีโอกาสเป็นเจ้าของคนขายคนทำงานดีหน่อย"

"อยากมีทุนการศึกษาให้ลูกได้เรียนสูง ๆ เพราะตนเองยากจน ไม่สามารถส่งเสียได้"

"อยากเป็นเจ้าของร้านขายของชำ ในต่างจังหวัด"

"อยากมีบ้านสักหลัง รับซักผ้า มีเครื่องซักผ้าซัก 3-4 เครื่องก็อยู่ได้"

"อยากค้าขายให้มีความมั่นคงมากกว่านี้ อยากขายอะไรที่มันไม่ต้องรอคนมาซื้อเป็นวัน ๆ ไปโดยที่ตังฟุ้งพวแค้นักทองเที่ยว ขายอะไรที่เป็นกิจลักษณะ มีลูกค้าที่แน่นอน มีร้านเป็นหลักเป็นแหล่ง"

"ก็คงต้องค้าขายอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ เพราะไม่รู้ว่าจะหันไปทำอะไรอีก เพราะทำเป็นอยู่อย่างเดียว และตัวเองก็เริ่มแก่แล้ว หวังแต่จะส่งลูกเรียนให้สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้"

“ส่วนความหวังสำหรับหาบเร่ที่ไม่มีบัตรอนุญาตจากเทศบาลแสนสุขก็คือ การมีบัตรทางการ เพราะ “บัตรเต็มแล้ว ต้องแอบขาย” แต่ถ้าโดนจับต้องโดนปรับห้าร้อยบาท”

แนวทางการได้มาซึ่งสวัสดิการและคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าในปัจจุบัน ในสายตาของกลุ่มหาบเร่ไม่ได้ใช้กลไกการรวมกลุ่มกันเองตามแนวนอนในรูปชมรมหรือสมาคม แต่ใช้กลไกจัดตั้งของเทศบาลภายใต้ระบบอุปถัมภ์ดังกล่าวมาซึ่งว่า

“ไม่มีการรวมกลุ่มแต่อย่างใด คิดว่าคนส่วนใหญ่ไม่เอาด้วย เพราะคิดต่างคนต่างอยู่ต่างค้าขายกันไปไม่ค่อยสนใจกัน”

“การรวมกลุ่มไม่มี คิดว่าคนส่วนใหญ่ต่างคนต่างอยู่ ไม่รู้ว่าจะไปรวมกลุ่มกันทำไม”

ถึงแม้ว่าจะมีพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่บางคนเห็นความจำเป็นของการรวมกลุ่มระหว่างคนอาชีพเดียวกันแต่เงื่อนไขการทำมาหากิน ก็เป็นข้อจำกัดในการรวมกลุ่ม ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“ตอนนี้มีแม่ค้ามาก อยากให้มีการรวมกลุ่มกัน จะได้ช่วยเหลือกัน ไม่ตัดราคาตัวเอง แต่มันเป็นไปได้ยาก ต่างคนต่างขายไม่มีเวลามาสนใจใครหรอก”

แต่การรวมกลุ่มของหาบเร่ปรากฏให้เห็นในหมู่บ้านโชคดี หมู่บ้านโชคดีเป็นหมู่บ้านจัดตั้งของเทศบาลโดยการอพยพชาวบ้านซึ่งบุกรุกที่ดินของเทศบาล เนื่องจากเทศบาลต้องการพื้นที่สำหรับสร้างอาคารสำนักงานของเทศบาล ดังนั้นเทศบาลโดยการนำของคุณสมชาย คุณปลื้ม (กำนันเป้าะ) จึงได้จัดที่สำหรับเช่าให้กับกลุ่มที่ถูกอพยพอยู่ในหมู่บ้านโชคดี ในราคาเช่าที่ปีละ 80-100 บาทต่อครอบครัว และเทศบาลยังให้การดูแลส่งเสริมหมู่บ้านมาโดยตลอด

ในการพัฒนาหมู่บ้านโชคดีโดยกระบวนการสงเคราะห์ ทางเทศบาลแสนสุขได้อาศัยการตั้งกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ ให้แก่ชาวหมู่บ้านโชคดี เช่น กรรมการหมู่บ้าน, กลุ่มฌาปนกิจ, กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

ส่วนกลุ่มหาบเร่ที่อาศัยอยู่นอกหมู่บ้านโชคดี แต่ละคนมีความสัมพันธ์ในแนวตั้งกับเทศบาลซึ่งมี “กำนันเป้าะ” เป็นนายกเทศมนตรี

เทศบาลมีอำนาจทางการต่อกลุ่มหาบเร่ โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 และเทศบัญญัติของตำบลแสนสุขเรื่องควบคุมสถานที่จำหน่ายอาหารและสถานที่สะสมอาหาร พ.ศ.2538 และเรื่องการจำหน่ายอาหารในที่หรือทางสาธารณะ พ.ศ. 2538 บทบาทของเทศบาลที่มีต่อกลุ่มหาบเร่บนชายหาดบางแสนที่สำคัญ คือ (เทศบาลตำบลแสนสุข : 3-4)

- (1) การออกใบอนุญาตและต่อใบอนุญาต โดยจะไม่สามารถโอนสิทธิได้ เว้นแต่จะเป็นลูกหลานของพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่
- (2) การเก็บค่าธรรมเนียมในการหาบเร่ โดยพ่อค้าแม่ค้าจะเสียปีละ 500 บาท
- (3) การจัดประชุมใหญ่กลุ่มหาบเร่ ปีละ 1 ครั้ง
- (4) การจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มและคัดเลือกประธาน รวมถึงรองประธานกลุ่ม โดยให้มีการประชุมกรรมการ 3 เดือนต่อครั้ง โดยคณะกรรมการมีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญคือ
 - เป็นผู้นำและเป็นตัวแทนกลุ่ม

- ดูแลและรับผิดชอบสมาชิกให้ปฏิบัติตามเทศบัญญัติ กฎ ระเบียบ และข้อบังคับที่เทศบาลกำหนด
- พิจารณาปรับปรุงแก้ไข และหาแนวทางในการประกอบการค้า และการบริการต่าง ๆ ของกลุ่ม ให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น โดยจัดประชุมกันเองภายในกลุ่ม
- เป็นผู้ประสานงานระหว่างเทศบาลกับกลุ่มหาบเร่
- รับนโยบายจากเทศบาลไปชี้แจงให้สมาชิกภายในกลุ่มทราบ และถือปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีต่อกลุ่มหาบเร่และทางราชการ

(5) การกำหนดเขตการตั้งวางหาบเร่และจัดระเบียบการขายของ

(6) การอบรมกลุ่มหาบเร่ให้ปฏิบัติตามหลักสุขาภิบาล

(7) การควบคุมความสะอาด โดยให้กลุ่มหาบเร่ต้องทำความสะอาดบริเวณที่ตนค้าขายอยู่หลัง

จากเลิกกิจการในแต่ละวัน

บทบาทของเทศบาลมีอำนาจโดยการกำหนดบทลงโทษ หากกลุ่มหาบเร่มีการฝ่าฝืน คือ (เพ็งอ้อ)

(1) ฝ่าฝืนครั้งที่ 1 จะว่ากล่าวตักเตือน

(2) ฝ่าฝืนครั้งที่ 2 เปรียบเทียบปรับครั้งละไม่เกิน 200 บาท

(3) ฝ่าฝืนครั้งที่ 3 ให้พักกิจการหรือยกเลิกใบอนุญาต

อย่างไรก็ดี ในความสัมพันธ์ทางการระหว่างเทศบาล แส่นสุข กับพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่นั้น บทบาทของคณะกรรมการกลุ่มหาบเร่ที่เทศบาลเสนอแนะไม่ค่อยมีประสิทธิภาพหรือทำหน้าที่เป็นปากเป็นเสียงแทนกลุ่มหาบเร่ได้ ยกเว้น บทบาทในการจัดงานประเพณี เช่น งานวันพ่อ วันแม่ หรืองานวันไหล

การที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่มีความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการกับ “กำนันเป๊าะ” ในฐานะผู้อุปถัมภ์ของกลุ่มหาบเร่ ดังจะเห็นได้จากบทบาทของกำนันเป๊าะหลาย ๆ ด้าน คือ

(1) การให้ความช่วยเหลือแก่พ่อค้าแม่ค้าหาบเร่เป็นรายบุคคล เช่น เงินทำทุน ดังมีผู้ให้สัมภาษณ์ดังนี้

“คนไปขอก็ได้”

“ขนาดออกลูก ไม่มีเงินยังขอได้เลย”

“กำนันมีบุญคุณกับแม่ค้า”

“ช่วยให้พ่อค้าแม่ค้ามีกิน”

(2) การลงเงินส่วนตัวเพื่องานสาธารณะของเทศบาล เช่น การจ้างคนมากวาดขยะตามชายหาด

(3) การติดตามพฤติกรรมของกลุ่มหาบเร่ เช่น การอบรมพ่อค้า แม่ค้า การเดินลงไปตรวจสภาพการประกอบการ ดังมีผู้ให้สัมภาษณ์คือ

“คนทำท่อประปาอยู่ แก่ซื้อขนมบัวลอยไปฝาก”

(4) การให้ความคุ้มครองแก่กลุ่มหาบเร่จะพบได้จากคำให้สัมภาษณ์พ่อค้าแม่ค้าหาบเร่ ดังนี้

“เทศบาลถ้าไม่มีกำนันจะกดแม่ค้า พ่อค้ามากกว่านี้”

“เทศกิกไม่รับสินบน เพราะนายกดูแลดี”

“เทศกิจไม่กล้าไถ เพราะกำนันเขาเรื่อง”

“นายกใจดี ดีทั้งพ่อทั้งลูก”

“เข้าหาได้ และเป็นที่พักพิงได้”

“กำนันอภัยภัยดี ไม่เคยชู้”

ในขณะที่เดียวกันพ่อค้าแม่ค้าก็จะแสดงบทบาทเป็น “ลูกน้อง” ที่ดีของกำนันเป๊าะ ดังจะเห็นได้จากการสนับสนุนคะแนนเสียงเลือกตั้งของกำนันเป๊าะ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“เหมือนคนของเรา ไปเลือกทุกอย่าง ไปทั้งหมู่บ้าน โดยไม่มีเงิน”

“ไม่เคยได้เงินซื้อเสียง”

“เลือกเฉพาะ สส. เพราะ สท. (สมาชิกสภาเทศบาล : ผู้อ้ำ) มีพรรคเดียวให้เลือก”

บทที่ 3

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

3.1 บทสรุป

จากกรณีศึกษาวิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มหาบเร่ขายหาบบางแสน สามารถสรุปขบยอดภายใต้ มโนทัศน์ความจน ดังนี้

ในแง่สภาพความจนทางเศรษฐกิจ พบว่า กลุ่มหาบเร่ขายหาบส่วนใหญ่มีลักษณะ “ไม่จน แต่ไม่รวย” คือ ประมาณร้อยละ 67 มีรายได้ต่ำกว่า 300 บาทต่อวัน แต่มีรายจ่ายอยู่ระหว่าง 100-800 บาทต่อวัน คิดเป็น ร้อยละ 49 ตัวอย่างเช่น นางสาวสมพิศ ชายของชำร่วย มีรายได้ประมาณ 300-400 บาทต่อวัน ซึ่งส่วนใหญ่จะ ใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร ข้าวของประจำบ้าน และค่าขนมลูก

อย่างไรก็ดี พบว่าประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มหาบเร่ มีหนี้สินเป็นหลักหนี้ส่วนใหญ่ โดยต้องกู้เงิน นอกกระบบและเสียดอกเบี้ยถึงร้อยละ 10-20 บาทต่อเดือน และผ่อนเป็นรายวัน การติดหนี้ดังกล่าวเนื่องมา จากความจำเป็นต้องส่งลูกเรียน การพนัน การเล่นหวย

ในแง่สภาพความจนทางการศึกษา พบว่า มีกลุ่มหาบเร่ถึงร้อยละ 83 จบการศึกษาเพียงระดับ ประถมศึกษา ที่เหลือจบระดับมัธยม มีเพียง 1 หรือ 2 คนเท่านั้นจบปริญญาตรี ดังนั้นอาจสรุปได้ว่ากลุ่ม หาบเร่ของขายหาบบางแสนมีความจนทางการศึกษา ในกรณีของผู้ที่จบปริญญาตรีแล้วมาหาบเร่ขายของนั้น เป็นข้อเว้นสำหรับบางกรณีที่ยากทำงานอิสระ หลังจากที่ถูกกดดันจากการทำงานในบริษัท และอยู่ในภาวะ ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ความด้อยโอกาสทางการศึกษาของกลุ่มหาบเร่นี้เป็นผลมาจาก ฐานะครอบครัวในอดีตและเห็นว่าการขายของจะเป็นโอกาสที่ได้เงินมาโดยตรงในระยะสั้น แทนที่จะเรียน หนังสือซึ่งต้องใช้เวลา

ในแง่สภาพความจนในโอกาสทางสังคม พบว่า ส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐได้ ได้แก่ สินเชื่อประมาณ 15,000 บาทของโครงการธนาคารประชาชน และเงินสงเคราะห์จังหวัดนั้น กลุ่มหาบเร่ไม่ สามารถเข้าถึงได้ เนื่องจากการขาดข้อมูลและไม่สามารถหาหลักค้ำประกันตามเกณฑ์ที่ราชการตั้งไว้ได้

ในแง่สภาพความจนทางอำนาจ พบว่าไม่มีการรวมกลุ่มในรูปแบบของชมรมหรือสมาคมแต่อย่างไร เนื่องจากมีกลไกที่สำคัญคือการจัดตั้งของเทศบาลภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของกำนันเป๊าะ

กลุ่มหาบเร่ขายหาบถูกจัดตั้งโดยเทศบาลตามอำนาจหน้าที่ทางการ คือการกำหนดระเบียบในการ ขายของ ตั้งแต่การออกและต่อใบอนุญาตขายของ การเก็บค่าธรรมเนียมรายปี การจัดระเบียบการขายของ การควบคุมราคาให้เป็นธรรมต่อนักท่องเที่ยว การควบคุมความสะอาด รวมถึงการอบรมกลุ่มหาบเร่ ส่วน กลไกในการบังคับใช้ระเบียบที่สำคัญก็คือ เจ้าหน้าที่เทศกิจที่มีอำนาจในการจับ-ปรับพ่อค้าแม่ค้าที่ฝ่าฝืน

กำหนดเป้าหมายที่ทั้งอำนาจที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในฐานะผู้อุปถัมภ์ซึ่งกลุ่มหาบเร่ทั่วไปเห็นว่า “เข้าหาได้ และ เป็นที่พึ่งได้” ดังนั้น จึงเป็นผู้มีบุญคุณในสายตาของกลุ่มหาบเร่ ในขณะเดียวกัน กลุ่มหาบเร่ก็ตอบแทนด้วยการเป็นฐานเสียงเข้มแข็ง

3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากบทสรุปของกรณีศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มหาบเร่ขายหาตบางแสนอาจไม่ยากจนทางเศรษฐกิจ แต่มีสภาพด้อยโอกาสทางการศึกษา ส่วนเรื่องสวัสดิการของรัฐนั้น กลุ่มหาบเร่ยังไม่สามารถเข้าถึงได้อย่างมีประสิทธิภาพนัก แต่มีวิถีทำมาหากินอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของผู้นำท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งอำนาจทางการและไม่เป็นทางการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะเพื่อมีผลต่อนโยบายการจัดสวัสดิการในอนาคต ดังนี้

1. ปัญหาการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ มีสาเหตุประการหนึ่งมาจากการขาดการรับรู้ข้อมูลที่เพียงพอของกลุ่มหาบเร่ ดังนั้นควรพัฒนาระบบการสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับสวัสดิการของรัฐให้กลุ่มหาบเร่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้โดยง่าย เช่น การใช้กลไกสื่อสารของเทศบาลตำบลแสนสุข ไม่ว่าจะเป็นการใช้เสียงตามสายในหมู่บ้านหรือการใช้ระบบปากต่อปากระหว่างพ่อค้า แม่ค้า หาบเร่ด้วยกันเอง

นอกจากปัญหาเรื่องข้อมูลแล้วในการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐต้องพิจารณาถึงปัจจัยทางสังคมด้วย เช่น หลักประกันในการกู้เงินมาลงทุนของโครงการธนาคารประชาชน จำเป็นต้องใช้เงินก้อนแรกสำหรับการเปิดบัญชีธนาคารออมสิน การหาเงินก้อนแรกนี้อาจจะพิจารณาช่วยเหลือซึ่งกันและกันและกันรูปแบบเงินทุนให้ยืมของเทศบาลแสนสุข

2. ความคาดหวังสวัสดิการของครอบครัว ในระยะยาวของกลุ่มหาบเร่ คือ การส่งลูกเรียนให้จบการศึกษาในระดับสูง สามารถบรรลุได้ถ้ากำหนดเงื่อนไขที่สำคัญ คือการจัดระบบการออม-ทรัพย์สินในรูปแบบสหกรณ์ของกลุ่มหาบเร่ การสร้างจิตสำนึกในการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคที่เหมาะสม เพื่อดึงเงินสะสมจากการเล่นการพนัน หรือแทงหวยจำนวนมาก การจัดทุนการศึกษาแก่กลุ่มหาบเร่โดยมหาวิทยาลัยบูรพาในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัยชุมชน

3. การสร้างระบบให้มีการเลื่อนขั้นทางสังคม เนื่องจากกลุ่มหาบเร่ต้องทำงานหาบเร่ตลอดชีวิตโดยไม่มีโอกาสก้าวหน้าขึ้น เช่น การสร้างเงื่อนไขให้กลุ่มหาบเร่มีโอกาสประกอบการในอาชีพที่ลงทุนสูงขึ้นบนชายหาด ไม่ว่าจะเป็นการขายของล้อเลื่อนหรือการทำแผงลอยหรือการประกอบการค้าผ้าใบ โอกาสในการเลื่อนขั้นนี้เป็นไปได้ในโอกาสที่เทศบาลแสนสุข วางแผนที่จะขยายชายหาดบางแสนเพื่อการท่องเที่ยวไปจบหาดบ้านท้ายดอน ดังนั้น ในการประกอบการที่หาดบ้านท้ายดอนในอนาคตควรพิจารณากลุ่มหาบเร่ที่มีอยู่เดิมได้มีโอกาสประกอบการในกิจการเป็นเจ้าของเตียงผ้าใบ

4. การจัดตั้งกลุ่มในแนวราบของพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่ เป็นความจำเป็นในระยะยาว ถึงแม้ว่าในปัจจุบันกลุ่มหาบเร่ถือว่าพึงพอใจกับระบบอุปถัมภ์ของผู้นำการเมืองท้องถิ่น เนื่องจากระบบอุปถัมภ์ในปัจจุบันเป็นเรื่องของตัวบุคคลมากกว่าระบบ และถือว่าเป็นความสัมพันธ์ไม่เป็นทางการที่ค่อนข้างห่างทางสังคม สำหรับ

พ่อค้าแม่ค้าบางคน ในการนี้ทางเทศบาลเสนอสุขโดยการนำของนายกเทศมนตรีคนปัจจุบันควรเป็นผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มดังกล่าวเพื่อบรรลุผลได้

3.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มหาบเร่ที่บางแสน กับกลุ่มหาบเร่ที่พัทยา เพื่อชี้ให้เห็นวิถีชีวิตกลุ่มหาบเร่ระหว่างชายหาด "มวลงน" และ ชายหาด "อินเตอร์"
2. ควรศึกษากลุ่มประกอบการอื่นบนชายหาดบางแสน นอกเหนือจากกลุ่มหาบเร่ เพื่อให้เห็นเห็นภาพรวมของความเจริญและความจนบนชายหาด อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มหาบเร่ได้ชัดเจนขึ้น

บรรณานุกรม

ภารดี มหาขันธ์, "ชลบุรีในประวัติศาสตร์", มปท., 2535

กองวิชาการและแผนงาน เทศบาลตำบลแสนสุข, "แผนพัฒนาเทศบาลตำบลแสนสุข ระยะ 5 ปี (2545-2549)", มปป., มปท.

บริษัทมหานครคอนกรีตแชนท์ จำกัด, "โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาเทศบาล 7 แห่งในจังหวัดชลบุรีอย่างยั่งยืน", กรุงเทพฯ : มปท., 2544.

ภารดี มหาขันธ์, "ภูมิรัฐศาสตร์ของภาคตะวันออกกับการพัฒนาชุมชน", ในการสัมมนาภาคตะวันออกเอกลักษณ์ทางศิลปะและวัฒนธรรม จัดโดยมหาวิทยาลัยบูรพา วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2544.

ภาคผนวก

แบบสำรวจ
วิธีการดำรงชีวิตคนหาบเร่ขายหาบบางแสน

ส่วนที่ 1 ถามเกี่ยวกับความ “จนปัญญา”

1. เพศ () ชาย () หญิง
2. อายุ ปี
3. จบการศึกษาสูงสุด
4. สถานที่พักท่านตั้งอยู่ใน
 () เขตเทศบาลแสนสุข () นอกเขตเทศบาล
 ที่อยู่ปัจจุบัน
 ภูมิลำเนาเดิม ย้ายถิ่นฐานเมื่อ
 เพราะ

5. จำนวนสมาชิกในครอบครัว คน

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับความ “จนเงิน”

1. สถานที่ประกอบอาชีพของท่านตั้งอยู่ใน
 () เฉพาะขายหาบบางแสน () ในเขตเทศบาลแสนสุข () ทั้งในและนอกเขต
2. สินค้าที่ท่านจำหน่าย
3. สาเหตุที่เลือกขายสินค้านี้
4. ลักษณะร้านค้า
 () รถเข็น () หาบเร่ () ร้านค้า () อื่น ๆ
5. รูปแบบร้านค้า
 () รับจ้าง () อิสระ () ผู้ลงทุนให้ผู้อื่นขาย () อื่น ๆ
6. สินค้าที่ท่านจำหน่ายถูกควบคุมราคาหรือไม่ โดย
7. เวลาทำงาน
 ช่วงเวลาที่ทำงาน .. () มีเวลาแน่นอน คือ ตั้งแต่ ถึง
 - () ไม่มีเวลาแน่นอน ประมาณ ชั่วโมง
 ช่วงวันที่ทำงาน () ทุกวัน
 () อื่น ๆ

8. ท่านประกอบอาชีพอื่นด้วยหรือไม่

() ไม่มี () มี ได้แก่

9. อาชีพไหนเป็นอาชีพหลัก

10. รายได้ส่วนตัวเฉลี่ยวันละ บาท รายจ่ายส่วนตัวเฉลี่ยวันละ บาท

11. สมาชิกในครอบครัวประกอบอาชีพทั้งสิ้นคน มีรายได้รวม...../ วัน/เดือน

12. รายจ่ายของครอบครัวเฉลี่ยวันละ บาท/วัน/เดือน

13. ครอบครัวท่านมีหนี้สินหรือไม่

() ไม่มี () มี จำนวน บาท

14. ถ้ามีท่านกู้เงินจาก อัตราดอกเบี้ยร้อยละ

ส่วนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับ ความ "จนโอกาส"

1. เทศบาลมีการจัดระเบียบหรือควบคุมในการประกอบอาชีพของท่านหรือไม่

() ไม่มี () มี

ด้าน.....

2. มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเคยเรียกเก็บเงินค่าคุ้มครองจากท่านหรือไม่

() ไม่มี () มี จากหน่วยงาน.....

3. หน่วยงานของรัฐหรือเทศบาลเคยจัดอบรมหรือให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของท่านหรือไม่

() ไม่มี () มี เรื่อง

4. หน่วยงานของรัฐหรือเทศบาลได้จัดสวัสดิการหรือช่วยเหลือท่านอย่างไรบ้าง

() ไม่มี () มี โดย

5. ท่านมีอุปสรรคในการใช้บริการสาธารณะด้านต่าง ๆ หรือไม่

5.1 ด้านการศึกษา () ไม่มี () มี เนื่องจาก

5.2 ด้านการรักษาพยาบาล () ไม่มี () มี เนื่องจาก

5.3 ด้านความสะดวกเรื่องน้ำประปา () ไม่มี () มี เนื่องจาก

5.4 ด้านความสะดวกเรื่องไฟฟ้า () ไม่มี () มี เนื่องจาก

5.5 ด้านอื่น ๆ

ส่วนที่ 4 คำถามเกี่ยวกับ ความ "จนอำนาจ"

1. ท่านมีการตั้งกลุ่มเพื่อนร่วมอาชีพหรือไม่

2. ถ้ามีกลุ่ม ท่านได้ทำกิจกรรมอะไร

3. ในชุมชนที่ท่านอาศัยมีการจัดตั้งกลุ่มที่ช่วยเหลือกันและกันหรือไม่ กลุ่มอะไร.....

 4. ท่านไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง () สท. () สจ. () สส.
 ถ้าไม่ไปเพราะ
 ถ้าไปเพราะ
 ถ้าไป ได้รับค่าซื้อเสียงหรือไม่ เท่าไร

ส่วนที่ 5 ข้อเสนอแนะ

1. ท่านคิดว่ารัฐควรช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพของท่านอย่างไรบ้าง

.....

2. ท่านคิดว่ารัฐควรจัดสวัสดิการแก่ท่านอย่างไรบ้าง

2.1 ด้านการศึกษาของบุตรหลาน

.....

2.2 ด้านการรักษาพยาบาล

.....

2.3 ด้านสาธารณสุข

.....

2.4 ด้านการรวมกลุ่ม

.....

2.5 อื่น ๆ

.....

แนวการสัมภาษณ์เจาะลึก
วิถีการดำรงชีวิตคนหาบเร่ขายหาบบางแสน

1. การศึกษาที่ท่านจบ
2. ทำไมถึงมีโอกาสเรียนแค่ระดับนั้น
3. ท่านต้องการเรียนต่อหรือไม่ และจะเรียนรูปแบบใด
4. มีหน่วยงานหรือใครสนับสนุนการเรียนต่อหรือไม่ และอย่างไร
5. ท่านคิดว่าทางราชการควรสนับสนุนการศึกษาแก่คนหาบเร่ขายหาบอย่างไร
6. ปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพ คืออะไร
7. รายละเอียดของรายได้และรายจ่ายในครอบครัวของท่านเป็นอย่างไร
8. มีหน่วยงานหรือใครที่ช่วยเหลือทางด้านอาชีพหรือไม่ และช่วยเหลืออย่างไร
9. ท่านคิดว่าทางราชการควรช่วยเหลือด้านอาชีพคนหาบเร่ขายหาบอย่างไร
10. ในชุมชนของท่านมีการช่วยเหลือด้านอาชีพซึ่งกันและกันหรือไม่ อย่างไร
11. สวัสดิการที่ท่านได้รับจากราชการมีอะไรบ้าง ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น
12. ท่านคิดว่าทางราชการควรจัดสวัสดิการแก่คนหาบเร่ขายหาบอย่างไร
13. ท่านรู้สึกว่าตัวท่านมีสิทธิมีเสียงในบางแสนหรือไม่ และอย่างไร
14. ท่านอยู่ในกลุ่มที่มีสิทธิมีเสียงในบางแสนหรือไม่ และอย่างไร
15. ทางราชการควรสนับสนุนให้ท่านหรือกลุ่มที่ท่านเป็นสมาชิกมีสิทธิมีเสียงมากขึ้นอย่างไร
16. ท่านคิดว่าคนจนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในบางแสนและนอกเขตบางแสนควรรวมพลังกันหรือไม่ อย่างไร